

RAVNOTEŽJE MOČI OD VESTFALSKEGA MIRU (1648) DO UTRECHTSKEGA MIRU (1713)

Izidor JANŽEKOVIČ

Srednjeevropska univerza na Dunaju, Quellenstraße 51, 1100 Dunaj, Avstrija
e-mail: janzekovic_izidor@phd.ceu.edu; izidor.janzekovic@gmail.com

IZVLEČEK

Čeprav se je ideja ravnotežja moči v mednarodnem diskurzu zasedla do sredine 17. stoletja, je presenetljivo ni najti v vestfalskem miru (1648). Ideja je bila pogosto referirana v zgodovinopisnih, diplomatskih in teoretičnih pravnih tekstih, hkrati se je vedno pogosteje pojavljala v »vsakdanjih« političnih tekstih, a šele v utrechtskem miru (1713) se ravnotežje moči prvič eksplicitno pojavi v mednarodni pravni pogodbi. Očiten je torej izrazit razkorak med jasno prisotnostjo ideje ravnotežja moči v političnem diskurzu in jasno odsotnostjo ideje ravnotežja moči v mednarodnih pogodbah. V članku je prikazana pot ideje ravnotežja moči od diplomatskega ozadja do diplomatskega ospredja v času od vestfalskega miru vse do utrechtskega mira. Načelo ravnotežja moči se je od 1648 do 1713 premaknilo od naravnega prava nekoliko proti pozitivnemu in postavljenemu pravu.

Ključne besede: ravnotežje moči, mednarodni odnosi, vestfalski mir (1648), utrechtski mir (1713), Ludvik XIV., Francija, Anglija, Španija, Sveto rimsko cesarstvo

L'EQUILIBRIO DI POTERE DALLA PACE DI VESTFALIA (1648) ALLA PACE DI UTRECHT (1713)

SINTESI

Il concetto di equilibrio di potere è stato consolidato nel discorso delle relazioni internazionali entro la metà del diciassettesimo secolo. Tuttavia, la frase l'equilibrio di potere non è stata menzionata nella Pace di Vestfalia (1648). L'idea è stata inizialmente utilizzata in testi storiografici, diplomatici e astratti giuridici, e poi negli opuscoli »quotidiani« politici. Con la firma della Pace di Utrecht (1713), l'equilibrio di potere apparso per la prima volta in contratti legali. La discrepanza tra il discorso politico con la chiara presenza dell'idea di equilibrio di potere e i trattati internazionali con la chiara assenza dell'idea fino a Utrecht è peculiare. L'articolo traccia il percorso del concetto di equilibrio di potere dal sfondo diplomatico al primo piano diplomatico. Quindi, il concetto di equilibrio di potere è passato dalla legge naturale alla legge positiva.

Parole chiave: equilibrio di potere, relazioni internazionali, pace di Vestfalia (1648) pace di Utrecht (1713), Luigi XIV, Francia, Inghilterra, Spagna, Sacro Romano Impero

UVOD

Vestfalski mir je praktično od podpisa pogodb postal referenčna točka v zgodovini mednarodnih odnosov in mednarodnega prava.¹ Mnoge zbirke mednarodnih pogodb se pričnejo z vestfalskim mirom in, kot je glavni urednik ene teh zbirk napisal v predgovoru prvega zvezka, se leto 1648 »klasično smatra za datum osnutka modernega sistema držav« (Parry, 1969–1980; Wiktor, 1998). Ob praznovanju tristoletnice in hkratnem sprejetju Splošne deklaracije o človekovih pravicah leta 1948 je bil vestfalski mir opisan kot izvor sistema ravnotežja moči v Evropi in celo kot »prva velika evropska ali svetovna listina« (Gross, 1948, 20; Vagts & Vagts, 1979, 560; Luard, 1992; Malettke, 2012; za bolj kritično oceno vestfalskega miru in z njim povezanega koncepta suverenosti glej Croxton, 1999; Osiander, 2001; Schmidt, 2011). Kot pri številnih 'zgodovinskih prelomnicah' vestfalski mir ni predstavljal začetka nove dobe, ampak le eno stopničko na poti razprav o ravnotežju moči.

Ravnotežje moči je eno tistih načel, ki se vztrajno izmika natančni definiciji, pisci pa so prilagajali pojem sočasnim razmeram in potrebam. Morda se je glede definicije najbolje nasloniti na sočasnega pisca in mednarodnega pravika Emericha de Vattela. Zanj je bilo ravnotežje moči »takšno razmerje stvari, da nobena sila ni mogla popolnoma prevladati, ali predpisovati zakonov drugim« (Vattel, 1758, 40),² kar je precej široka in nerazločna definicija, a še vedno ne bi ujela vseh različnih interpretacij ravnotežja moči. V članku se ne posvečam vsem različnim pomenom ideje ravnotežja moči (Pollard, 1923, 58), ampak njeni diskurzni vrednosti, vse večjemu pomenu pojma v 17. stoletju in mednarodnemu širjenju ideje v Evropi.

Evropa je po Vattlu tvorila »politični sistem [...] in stalna pogajanja so v Evropi ustvarila svojevrstno republiko,« iz katere je s »skupnim interesom za ohranjanje reda in svoboščin« nastala »tista znana shema političnega ravnovesja ali ravnotežja moči« (Vattel, 1758, II, 39–40; 1760; praktično isto videnje Evrope je nekaj let prej izrazil Voltaire, 1751, 11–12). Vattel in ravnotežje moči sta pogosto služila raziskovalcem mednarodnih odnosov kot izhodišče za rešitev 'anarhičnih' mednarodnih odnosov (Bull, 1977, 97–121; Morgenthau, 1949; Kaplan, 1957; Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001; Little, 2007). Ravnotežje moči je še danes ena iz-

med temeljnih paradig mednarodnih odnosov, zato je vredno preučiti njeno genezo.

Ideja ravnotežja moči, ki je bila v dolgem 16. stoletju predvsem domena zgodovinskih in teoretičnih pravnih besedil (Janžekovič, 2019a; 2019b), je v 17. stoletju postala priljubljena v političnih tekstih in propagandnih besedilih, ki so se vedno prepletala (Smith, 2020). Številna strateško sklenjena zaveznitva so se sklicevala na ravnotežje moči. Pomemben vir navdiha za besedila o ravnotežju moči je bilo nasprotovanje španskim oziroma cesarskim težnjam in francoskim načrtom za *univerzalno monarhijo* (Mastnak, 1993; Türk, 2015, 393–399, uporablja izraz svetovna država). Če je bila v dolgem 16. stoletju glavna nasprotnica evropskega ravnotežja in miru Španija, se je v 17. stoletju ta vloga prenesla na Francijo.

Tako je obstajalo vzajemno delovanje med konfliktnima idejama o ravnotežju moči in o univerzalni monarhiji. Slednja se loči od običajne monarhije po želji po prevladi nad ostalimi državami oziroma nadvladi nad celotnim sistemom geopolitičnega ozemlja ali civilizacije. Peter Schröder je sicer pokazal, da je *univerzalna monarhija* igrala vlogo »retorične figure« v tekstih, ki so propagirali idejo ravnotežja moči proti »neželeni hegemoniji« (Schröder, 2017a, 6; več o konceptu univerzalne monarhije Bosbach, 1988; Gelderen, 2007; Strohmeier, 2009). Ravnotežje je bilo ogroženo, če je država prehitro postala premočna, čeprav le-ta sama izrecno ni navajala želje po univerzalni monarhiji, zato jo je bilo treba preventivno 'uravnovežiti.'

V kakšnih kontekstih se ravnotežje moči pojavlja do utrechtskega miru, ko je ideja prvič eksplicitno zapisana v veliki mednarodni pogodbi? Glavni primarni viri, ki sem jih uporabil v pričujoči primerjalni študiji, so bile mednarodne pogodbe, diplomatsko dopisovanje in politični teksti. Tekstna analiza in primerjalna študija sta vključevali natančno branje (*close reading*) teh besedil v obdobju od zgodnjega 17. do zgodnjega 18. stoletja. Uporabil sem izvornike in sočasne prevode v večje evropske jezike: latinski, angleški, francoski, nemški, španski, nizozemski in italijanski jezik. Medtem ko sem prebral vse ali večino večjih pogodb, sem pregledal le tiste izmed tisočih političnih tekstov in diplomatske korespondence, ki so vsebovali zvezo »ravnotežje moči« v različnih oblikah in jezikih.

Osredotočil sem se na vojne in z njimi povezane dogodke, pri čemer so bili vzroki za

1 Za številne koristne pripombe pri pripravi in pregledu članka se zahvaljujem profesorju Janu Henningsu. Za pregled zgodnejše verzije članka se zahvaljujem še Evi Ajkay-Nagy. Številne koristne napotke so prispevali tudi Marko Štuhec, Sašo Jerše, Kornelija Ajlec in Žiga Zwitter. Tekst je lektorirala Terezija Kekec. Za koristne napotke se zahvaljujem tudi recenzentom in urednikom.

2 »[...] une disposition des choses, au moyen de laquelle aucune Puissance ne se trouve en état de prédominer absolument, & de faire la loi aux autres.«

vojne vprašanja nasledstva, vere in trgovine, a so uradno navajali preventivni boj proti preveliki koncentraciji moči. Ob vojnah na terenu so potekale tudi »vojne« za javno mnenje, saj so določena besedila bila namenjena tako domači kot tuji javnosti. Sledil sem Cambridgeovi šoli intelektualne zgodovine pri iskanju »političnih jezikov« (Pocock, 1987; Skinner, 2002), in sicer sem iskal implicitno ali eksplicitno idejo o ravnotežju moči. V središču pozornosti so besedila, v katerih sem zasledil ravnotežje moči, tako da članek ni izčrpen pregled vseh vojn, pogajanj in mentalitete dobe, ampak osredotočen in gost opis (*thick description*) razvoja ideje ravnotežja moči v omenjenem obdobju.

Ideja ravnotežja moči je v dobri polstoletni zgodovini od vestfalskega do utrechtkega miru prišla iz diplomatskega ozadja v diplomatsko ospredje. Zanimiv je izraziti razkorak med jasno prisotnostjo ravnotežja v političnem diskurzu in jasno odsotnostjo ideje v mednarodnih pogodbah. Ideja ravnotežja moči je tekom 17. stoletja postala pogosta celo v tako vsakdanjih medijih političnega diskurza, kot so časopisi in revije. Iskanje ravnotežja moči je v tem času postalo interkativni in pragmatični proces v primerjavi z bolj teoretičnim in idealističnim pristopom v dolgem 16. stoletju. Države zaveznice in sovražnice so numerično določale ter prilagajale medsebojna razmerja in obveznosti.

Članek je razdeljen na tri dele. Prvi del je posvečen tridesetletni vojni in analizi vestfalskega miru, v katerem ravnotežje moči ni bilo zapisano, čeprav so ga med pogajanci diplomati pogosto pragmatično koristili. Drugi del predstavi idejo ravnotežja moči v drugi polovici 17. stoletja, ko se je ravnotežje moči uporabljalo in prilagajalo vedno širše. Tretji del prikaže špansko nasledstveno vojno in utrechtki mir, kjer je bilo ravnotežje moči prvič navedeno kot temeljno načelo in razlog za mirovno pogodbo.

TRIDESETLETNA VOJNA IN VESTFALSKI MIR

Premik razmišljanja o ravnotežju moči v prvi polovici 17. stoletja se je zgodil znotraj ene generacije. Španijo in Habsburžane so v dolgem 16. stoletju imeli za največjo grožnjo evropskemu ravnotežju in miru, pogosto še večjo od Turkov. Po mnenju nasprotnikov naj bi Španci stremeli k univerzalni monarhiji, kar naj bi sicer v prvi polovici 17. stoletja odkrito zagovarjal le še Tom-

maso Campanella (Campanella, 1600; 1620; 1640; Schröder, 2017a, 6). Leta 1598 so predstavniki francoskega kralja Henrika IV. in španskega kralja Filipa II. podpisali sporazum v Vervinsu, ki so ga sodobniki imeli za prelomnega vse do vestfalskega miru leta 1648 (Matthieu, 1606; Davila, 1644; Anon., 1649; Imhof, 1966), nakar je slednji postal referenčna točka.

S sporazumom v Vervinsu in smrtjo Filipa II. v istem letu se je začel počasen zaton Španije in postopen vzpon Francije v 17. ali »francoskem« stoletju. Francija je prešla od podrejene moči, ki se je kitila z nazivom jezička na tehtnici, do nadrejene moči in je, vsaj po mnenju njenih nasprotnikov, stremela k univerzalni monarhiji. Leta 1616 sta kardinal Richelieu in Ludvik XIII. že trdila, da je Francija vse od vladavine Henrika IV. (1589–1610) prevzela prestižno vlogo »razsodnika krščanstva« (*arbitre de la chrestienté*) (navodila poslaniku v Nemčiji (sic!))³ M. de Schombergu; Avel, 1853, 213; cf. pismo Ludvika XIII. izrednemu ambasadorju za Italijo (sic!))⁴ M. de Béthunu; Avel, 1853, 294–296). Zelo redko je kateri zunanji akter dodelil prestižno vlogo razsodnika ali arbitra katerikoli tuji državi ali vladarju.

Skrb za evropsko ravnotežje je krojila tudi diskurz ob izbruhu tridesetletne vojne (splošni pregledi v Parker, 1997; Wedgwood & Grafton, 2005; Wilson, 2011; Schmidt, 2018; z ozirom na slovenske dežele Kočever, 2020). Eden izmed razlogov za vojno, tesno vezan na religijo, je bil nasledstvo v cesarstvu, potem ko je postalo jasno, da bo cesar Matija (1557–1619) umrl brez naslednika. Med drugim je v igri za naslednika krožilo več »tujih« kronanih glav, kar lepo kaže na dejstvo, da so notranji konflikti pogosto prerasli v zunanje ozirome mednarodne vojne; v tem času je to bilo še posebej izrazito pri vprašanjih nasledstva. Leta 1617 je na primer anonimni francoski pisec v političnem tekstu zavrnil idejo, da bi mladi Ludvik XIII. (1601–43) prevzel cesarsko krono. Moral bi si namreč prizadevati, da bi krono prenesel na drugo evropsko dinastijo in ne na Habsburžane. S tem *nesebičnim* dejanjem »bi postal razsodnik vseh in bi v svojih rokah držal ravnotežje sveta, ki ga je prejel z nebes« (Anon., 1632 [1617], 64;⁵ cf. Fentonov hvalospev kraljici Elizabeti I. v Guicciardini, 1579, iii). Anonimni pisec je predstavil pogled vseh dinastij in držav v Evropi glede (novega) cesarja ter sklenil, da je ravnotežje najboljša izbira.

3 Čeprav takrat seveda še ni bilo politične tvorbe Nemčije, je bil poslanik v pismu napoten v Nemčijo. Verjetno je bil zadolžen za več kraljevin, kneževin in grofij v osrednji Evropi.

4 Enako kot Nemčija tudi Italija v tem času še ni bila poenotena, zato je bil ambasador verjetno zadolžen za več (mestnih) držav na Apeninskem polotoku.

5 »Il deviendra seul par cet acte l'Arbitre de tous, & tiendra la balance du monde en ses mains, qu'il a apportée du Ciel.«

Vse manj mislecev in državnikov se je oziralo proti Rimu oziroma papežu dodelilo kakršnokoli vodilno vlogo. Zgoraj omenjeni anonimni francoski pisec je trdil, da bi moral papež »*bolj spoštovati enakost vladarjev in protiutež zavedam kot pa velikost in ugled premoči*« (Anon., 1632 [1617], 14). Podobnega mnenja o papežu je bil celo dominikanski teolog iz Benetk, ki je opozoril, da bi papež »*gotovo moral videti, da so narodi tako uravnoreženi in bi se ravnotežje popravilo*« (Mariales, 1645, 37).⁶ To je bilo zanimivo prehodno obdobje: ideja ravnotežja moči se je uveljavila, medtem ko je ideja univerzalne monarhije ali enotnega krščanstva pod enim (duhovnim) voditeljem izgubila na pomenu (Schröder, 2017b).

Med tridesetletno vojno so Habsburžani v Španiji in cesarstvu izgubljali na moči. Sveto rimsko cesarstvo je bilo še mnogo bolj kot prej zveza šibko povezanih teritorijev in političnih entitet, kjer je vladala »*asociativna politična kultura*« (Hardy, 2018). Španija, glavna država oziroma moč, proti kateri so bile napisane prejšnje teorije o ravnotežju moči, je bila v počasnem, a vztrajnem zatonu (Cooper, 1970). Ulrich Nagel je pred kratkim opisal napetosti med obema habsburškima hišama in kako je španska veja družine svoje strategije in argumente vedno bolj opirala na »*državni interes*«, medtem ko se je »*avstrijska hiša*« še vedno zanašala na dinastični princip (Nagel, 2018). Španski pisci so poudarjali vlogo Španije kot glavnega branika katolištva, avstrijska veja Habsburžanov pa je bila vse bolj odvisna od španske veje.

Hkrati je Francija, potem ko je v poznem 16. stoletju končala svoje verske vojne z izdajo nantskega edikta (1598) le nekaj tednov pred podpisom pogodbe v Vervinsu, pričela pridobivati na moči v prvi polovici 17. stoletja. Richelieu je razvil učinkovito vojsko in mornarico s trajno institucionalno strukturo (Parrott, 2001). Richelieu je želel ohraniti vojaški pritisk na Španijo ali preko posrednikov in financiranja njenih sovražnikov ali z neposrednim vstopom v tridesetletno vojno. Še pred vstopom v vojno leta 1635 je Richelieu leta 1632 napisal tajni memorandum, kjer se je zavzemal za francoski vstop v vojno. Želel je »*popolnoma uničiti avstrijsko hišo, [...] da bi [Francija] pridobila z njenim razkosanjem, [francoski] kralj pa bi prišel na čelo vseh katoliških vladarjev v krščanstvu in tako postal najmočnejši v Evropi*« (Richelieu, 1997, 518–520). Franciji se je v tem času uspelo

konsolidirati, čeprav je fronda oziroma državljanska vojna zamajala stabilnost države med letoma 1648 in 1653.

Čeprav verski razlogi niso bili nepomembni, je bil uradni vzrok za vstop v »nemško vojno« tako s strani Francije kot Švedske zaščita drugih (nemških) vladarjev pred »agresivnim« cesarjem, ki mu je pomagal španski kralj. Poleg tega bi vsaka utrditev položaja Habsburžanov znotraj cesarstva ogrozila tudi države zunaj cesarstva. To je bilo jasno zapisano v široko razširjenem vojnem manifestu Gustava II. Adolfa, ki mu ga je pomagal napisati njegov tajnik Johan Adler Salvius, a je bil objavljen anonimno (Anon., 1630). Salvius je Habsburžane obtožil načrtovanja »*univerzalne monarhije*« in podreditve Evrope. Tudi med mirovnimi pogajanjmi za vestfalski mir več kot deset let kasneje so iste trditve proti domnevnim habsburškim načrtom »*univerzalne monarhije*« propagirali švedski in francoski državniki ter diplomati (Osiander, 1994, 79–80).

»Pamfletna vojna« oziroma propagandna vojna (*guerre des plumes*) se je odvijala sočasno s pravo vojno. Med francosko-špansko vojno (1635–59) so francoski pisci še vedno prispevali ključna besedila k teoriji ravnotežja moči. Francoski knez Henri de Rohan (1579–1638) je poudaril, da je težnja držav po rasti ali vsaj samoohranitvi naravna. Če bi Španija pridobila na moči, bi bilo po njegovem mnenju nujno, da pridobi na moči tudi Francija in se tako razmerje izravna. Tako je trdil, da sta »*dve moči v krščanstvu*,« Francija in Španija, kot »*dva pola*« (*come les deux Poles*; Rohan, 1639, 104–105; Haas, 1953, 448; Maurseth, 1964, 122; Wright, 1975, 35–38). Ironično so kasneje, ko je Francija obveljala za evropskega hegemonu pod Ludvikom XIV., njegovo teorijo, ki je bila usmerjena proti Španiji, uporabili prav proti Franciji.

Habsburška stran se je odzvala brez zadržkov. Potem ko je Francija leta 1635 vstopila v tridesetletno vojno na *protestantski strani*, je Wunifried Alman von Warendorff objavil tekst za cesarsko stran. Francijo je obtožil vojnega hujskaštva, verske hinavščine in egoističnega vedenja, potem ko je »*avstrijska hiša*« dosegla mir z več pogodbami, kot sta regensburška pogodba (1630) in praški mir (1635). Warendorff je opozoril, da »*Francozi želijo vladati celemu svetu in tako spraviti vse ljudi pod svoj nadzor, ker oni sami ustno in pisno navajajo, da samo njim pripada cesarstvo Karla Velikega*« (Warendorff, 1641, nepaginirano;⁷ Kaerber, 1907, 45–47). Tako je Warendorff sklenil,

6 »[...] e certamente havrebbe veduto così equilibrate le nationi, ed agiustate le bilancie.«

7 »Ich befinde aber, daß die Franzosen das Regiment über die gantze Welt, unnd also alle Menschen unter ihre Vormässigkeit zubringen begehren, weil Sie selbst münd- und schriftlich vorgeben, daß des Caroli Magni Monarchia ihnen gehöre [...].«

Slika 1: Srebrna medalja, skovana na Nizozemskem med vestfalskim mirom ob praznovanju konca osemdesetletne vojne (1568–1648) med Nizozemsko in Španijo. V ozadju stoji Pravičnost z mečem in tehtnico (Vir: https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_G3-FD-70).

da bi se morale vse države združiti proti Franciji, ki naj bi odkrito stremela za univerzalno monarhijo (cf. Cassan, 1632; Jansenius, 1637). Položaj hegemonu sta si torej tekom zadnjega obdobja tridesetletne vojne izmenevali Španija in Francija. Za ohranitev evropskega ravnotežja in miru je bilo potrebno sodelovanje, ki so ga kronali s podpisom pogodb leta 1648.

Vestfalski mir ni bil vseevropska listina, ampak je bil sestavljen iz več dvostranskih pogodb med političnimi entitetami v Evropi. Glavni sta bili osnabrüška pogodba med Svetim rimskim cesarstvom in Švedsko (IPO) ter münsterska pogodba med Svetim rimskim cesarstvom in Francijo (IPM). Mednarodno pravo se je z vestfalskim mirom postopoma začelo emancipirati od naravnega prava (Zurbuchen, 2019; Asbach, Schröder, 2010; Schröder, 2017a, 89–136). Kongres se je odvil v sosednjih vestfalskih mestih zaradi konfesionalnih razlogov, saj se je protestantska Švedska raje pogajala v dvo-konfesionalnem luteranskem in katoliškem Osnabrücku (Repgen, 1998). Celo v tem dejanju je bil prisoten primer iskanja ravnotežja, saj je Švedska zahtevala enakost s Francijo. Zaradi tega iskanja enakosti pogodb iz Münstra in Osnabrücka se slednja pogodba imenuje Osnabrüška, čeprav je bila dejansko prav tako podpisana v Münstru (*Acta Pacis Westphalicae*, 1648).

Iskanje ravnotežja moči je še vedno potekalo v ozadju in se ni izrecno pojavilo v končni pogod-

bi. Obe pogodbi nista omenjali ravnotežja moči in celo noben od relativno sočasnih prevodov ni vključeval besedne zveze ali besede ravnotežje. Ključen razlog za sklenitev pogodbe je bil »javni mir« (*publicae tranquillitatis causa*) (IPO, IV/5). Številne sočasne spominske medalje prikazujejo alegorično upodobitev boginje Miru, ki v rokah drži kerikej ali Hermesovo palico in oljčno ali palmino vejico (sl. 1). Večina členov v pogodbah je bila posvečena medsebojnemu (omejenim) restitucijam med političnimi entitetami in verskim sporazumom med katoličani ter protestanti. Toda to ne pomeni, da v pogodbah ni bila prisotna implicitna ideja ravnotežja moči, še posebej pri razrešitvi verskih vprašanj.

Instrumentum pacis Osnaburgensis (IPO) je vključeval dve temeljni načeli mednarodnega prava: *status quo ante bellum* in njegovo nasprotje *uti possidetis, ita possideatis* (Fellmeth, Horwitz, 2009, 267–68, 286–87). Tako so bili v pogodbi ključni glagoli in besedne zveze, kot so »ponovno vzpostavljeni« (*restituuntur*), »povrnjeno v tisto stanje« (*redintegrentur in eum statu*), »v tisto stanje, kot je bilo pred temi težavami« (*in eo statu, quo fuerunt ante hos motus*), »v trenutnem stanju ostati nedotaknjeno« (*in suo statu immediato inviolate relinquat*) (IPO, IV/32–45). To je sicer do določene mere ironično, saj je pogodba hkrati v drugem členu predpisala »večno pozabo in amnestijo«, a se je to nanašalo na grozodejstva in zločine, storjene med vojno. Podobno kot danes

je mednarodno pravo oziroma mednarodna skupnost selektivno ignorirala ali poskušala pozabiti nekatere zločine.

Členi pogodbe, kjer se implicitno čuti ideja ravnotežja moči, so bili povezani z urejanjem verskih vprašanj. Toda celo tu so se sklicevali na prejšnje pogodbe, kot je »*passauška pogodba iz leta 1552 in sledeči verski [augšburški] mir iz leta 1555*,« ki naj »*bi ohranila moč ter bila sveto in nedotakljivo upoštevana*.« Toda IPO se je zavzel tudi za »*točno in vzajemno enakost med vsemi in posameznimi princi elektorji, knezi in državami obeh religij*« (*inter utriusque religionis electores, principes, status omnes et singulos sit aequalitas exacta mutuaque*), in »*število vseh drugih častnikov mora biti enako v obeh religijah*« (*omnes sint aequali numero utriusque religionis*) (IPO, V/1–4, V/9–11, V/51, V/53, VIII, XVI/4, XVI/9; cf. IPM, § 47). Torej je bila ideja ravnotežja implicitno prisotna, saj so ocenili, da je enakost oziroma pariteta med veroizpovedma nudila boljšo rešitev kot vrnitev v prejšnje stanje.

V ozadju teh členov je bila enakost ali ravnotežje zastopanosti med tremi veroizpovedmi: »*katoliško, augšburško in reformirano*« (katoliška, luteranska in kalvinistična veroizpoved). IPO je temeljil na praškem miru iz leta 1635, kjer je bila izrecno omenjena »*enakost vere*« (*Gleichheit der Religion*; praški mir, 1635, nepaginirano; Butterfield, 1973; Fenske, 1975). Porazdelitev moči oziroma položajev med verami so imeli za temelj mirnega sobivanja, to je zgodnjenovoveške strpnosti ali tolerance. Čeprav je bila vera glavni del sporazumov, kjer so morale biti stvari enake in uravnotežene, vojna ni potekala izključno zaradi verskih vzrokov. Protestantška Švedska je bila v istem taboru kot katoliška Francija proti katoliškemu Svetemu rimskemu cesarstvu. Pragmatični in politični vzroki so pogosto prevladali nad ideološkimi in verskimi vprašanji.

Instrumentum Pacis Monasteriensis (IPM) je bila pogodba med Svetim rimskim cesarjem in »*najbolj krščanskim*« (francoskim) kraljem. Temeljila je na IPO, in sicer je na več delih neposredno navajala IPO: »*razumljeno kot tukaj vstavljeno na enak način, kot ga vsebuje v pogodbi cesarstva s Švedsko*« (IPM, § 28, 30, 31, 35, etc.; IPM je bil urejen po sekcijah namesto členih in odstavkih, in je bil zaradi sklicevanja na IPO krajši). Spet je bil glagol *restituare* uporabljen v številnih oblikah, prevladalo je torej načelo *status quo ante*; npr. »*obe strani morata ponovno vzpostaviti stanje, pravice in privilegije, ki so jih uživali pred začetkom teh vojn*« (*qua ante initium horum bellorum gavis*); IPM, § 32, 35).

Pri »uravnoteženih« verskih vprašanjih je bil praktično identičen IPO. Zanimivo je bila »po-

rok te pogodbe beneška republika« (*respublica Veneta uti mediatrix huius tractatus*; IPM, § 119). V Münstru so Benetke oziroma njihov ambasador Contarini sicer služile samo kot mediator med katoliškimi državami, prav tako Papeška država oziroma njen nuncij Chigi; med protestantskimi državami v Osnabrücku ni bilo mediacije. Benetke so bile verjetno izbrane, ker so bile ena redkih držav, ki je ves čas tridesetletne vojne ohranila nevtralnost, prav tako pa so vzdrževale relativno strpni odnos do drugih ver, čeprav so bile same katoliške. Zanimivo je še prej francoski menih in matematik Émeric Crucé v svojem pacifističnem in utopističnem predlogu izbral prav Benetke za sedež skupščine veleposlanikov vseh držav, tako evropskih kot neevropskih, kjer bi sproti reševali pereča vprašanja na mirni način (Crucé, 1623). Papež zaradi branjenja katoliške vere ni mogel več igrati povezovalne vloge, zato so verjetno izbrali Benetke zaradi njihovega strpnega pristopa do vseh veroizpovedi in predvsem tržišč.

Kljub temu da ravnotežja moči ali besede ravnotežje ni bilo v pogodbah, je bila ideja že del diplomatskih razprav. Ideja ravnotežja moči je bila namreč prisotna že v dopisovanju med diplomati v času vestfalskega kongresa v 1640-ih letih. Večkrat so jo referirali v francoskem in švedskem dopisovanju in navodilih kot *balance*, dodatno *balancer*, *ballance* in *équilibre* v francoskem dopisovanju, kot *Gleichgewicht*, *abwägen* in *ausgleichen* v cesarskem, francoskem in švedskem dopisovanju (enkrat tudi izrecno kot *Gleichgewicht der Kräfte*). Tako se je ideja o ravnotežju moči zasedrila v diskurzu o političnem redu v Evropi, toda še vedno ni s prestola strmoglavila alternativnih pravnih načel *status quo ante* in *uti possidetis*. Ravnotežje moči še ni postalo strogo pravni koncept, zato je vestfalski mir mogoče le pogojno razumeti kot pojav ali celo izvor ideje o ravnotežju moči.

ZAVEZNIŠTVA IN POGODBE (PROTI FRANCIJI)

Po mnenju Carla Schmitta je po koncu verskih vojn v 16. in prvi polovici 17. stoletja nastal *jus publicum europaeum* z novim meddržavnim redom. Trdil je, da je ta novi red opredeljevala omejena vojna (*gehegten Krieg*), kar je bilo v nasprotju s totalnimi verskimi nemiri polna srednjeveška *respublica christiana* in poznejšimi ideološkimi totalnimi vojnami 20. stoletja, ki so bile posledica upada tradicionalnih meddržavnih vrednot. Za Schmitta so (bile) sodobne mednarodne in liberalne težnje pot v propad in konec suverene državnosti (Schmitt, 1950). Po Schmittovi interpretaciji v zgodnjenovoveškem mednarodnem pravu ni bilo smrtnih sovražnikov, ki bi

bili obravnavani kot zločinci ali heretiki, temveč so bili le enakopravni politični nasprotniki. To je po njegovem bil razlog, da naj bi vojne v »povestfalski« Evropi ostale omejene ali »uravnotežene,« kar je seveda mit.

Kljub številnim pomankljivostim je vestfalski mir poskrbel za večjo stabilnost v (centralni) Evropi. Po vestfalskem miru se je ravnotežje moči postopoma prevesilo v prid Francije. Sčasoma je Ludvik XIV. Habsburžanom prevzel vlogo dežurnega agresorja in hegemon. Hkrati se je evropska javna podpora preusmerila od Francije k Španiji oziroma Habsburžanom, ki naj bi jih bilo treba zaščititi za ohranitev evropskega miru in ravnotežja. Slavni belgijski pravni zgodovinar Ernest Nys ni označil vestfalskega miru, ampak pirenejski mir leta 1659 med Francijo in Španijo za temelj mednarodnega prava do francoske revolucije (Nys, 1893, 46; cf. Kennedy, 1987; Duchhardt, 2010; Bély, Haan, Jettot, 2015). Med drugim je pirenejski mir v zvezi s trgovinskimi zadevami narekoval »medsebojno enakost v vseh zadevah na obeh straneh« (pirenejski mir, 1659, člen XX, odstavek 9). Te »medsebojne enakosti« v komercialnih zadevah seveda ni enačiti z ravnotežjem moči, ampak ga je prej povezovati z iskanjem ravnotežja trgovine (*balance of trade*).

Načelo ravnotežja trgovine v mednarodnih pogodbah sicer ni bilo posebej uveljavljeno. V pogodbah se je vsaj deklarativno pojavljala alternativna ideja proste trgovine, čeprav protekcionizem, ki je temeljil na trgovinski bilanci oziroma ravnotežju trgovine, ni bil nobena redkost. Aprila 1654 je westminstrska pogodba uradno končala prvo angleško-nizozemsko vojno (1652–54). Pogodba je vsebovala običajne člene o »trdnem in nedotakljivem miru,« obrambi skupnih pravic »na morju in kopnem,« medsebojni pomoči in zavezništvu in prosti trgovini (tudi v Aziji!) (westminstrska pogodba, 1654). Takoj zatem je Anglija sklenila pogodbe še s Švedsko, Portugalsko, Dansko in Francijo. V pogodbi s slednjo je bila prisotna logika ravnotežja trgovine, in sicer da »mora biti v trgovini med obema narodoma ohranjena prosta in nepristranska enakost« (westminstrska pogodba, 1655, člen X, odstavek 83). Slednja fraza je bila pogosto uporabljena v sočasnih pogodbah.

Ekspanzivne težnje Ludvika XIV. so sprožile nova protifrancoska zavezništva, saj je Francija zdaj predstavljala največjo grožnjo Evropi. Ludvika XIV. so zaradi njegove agresije včasih imenovali celo kot »krščanskega Turka« ali »evropskega Turka« (Anon., 1689; Burke, 1992; Piirimäe, 2007, 75–76) ali ga celo označili kot »francoskega Ati-

la« (Teutschmuth, 1690). To retorično primerjavo so pogosto uporabljali proti vsem nasprotnikom, ki naj bi kršili evropske norme prava narodov ali *jus gentium*. V tem času so diskurz zaznamovale tri velike vojne, v katerih je Ludvik XIV. oziroma Francija odigrala vlogo agresorja: devolucijska vojna (1667–68), nizozemska ali holandska vojna (1672–78) in devetletna ali vojna velike alianse (1688–97).

V drugi polovici 17. stoletja so sicer potekale številne vojne in bila sklenjena številna zavezništva, ki so omenjala idejo ravnotežja moči. Evropske države so pozorno spremljale potek prve angleško-nizozemske vojne (1652–54). 10. aprila 1653 je francoski obveščevalec v Angliji pisal francoskemu državnemu sekretarju v zvezi z Oliverjem Cromwellom, ki naj bi se zavezal proti Španiji kot zaveznik Francije: »Anglija je kot država sposobna prevesiti ravnotežje« (Birch, 1742, I, 233;⁸ za vpliv ravnotežja moči na sočasno domačo politiko in oceno vlade Karla I. kot »neuravnotežene« glej L'Estrange, 1655, 60). V poznem poletju leta 1653 sta Danska in Švedska kot odgovor na angleško zmago nad Nizozemci razmišljali o zavezništvu z Nizozemci proti Angliji. Novembra pa je Švedska pomislila na zavezništvo z Anglijo za boj proti nizozemsko-danskemu zavezništvu. Zavezništva so v skladu z idejo ravnotežja moči takrat morala biti fleksibilna in prilagodljiva dinamični moči.

V ozadju so sicer diplomati, državniki in z njimi povezani akterji razpravljali o ravnotežju moči. Angleški obveščevalec ali vohun John Adams je 24. aprila 1654 v pismu iz Nizozemske izjavil, da »nekateri modreci menijo, da brez nove vojne ne bo ravnotežja« (Birch, 1742, XIII, 143). To je bil popoln povzetek za inherentno spremenljivost ideje ravnotežja moči. Dim iz ladijskih topov se še ni prav razkadal in Adams je že napovedoval novo vojno, ki se bo odvila zaradi (ne)ravnotežja. Tako kot pogosto pri teoriji ravnotežja moči je odgovor na vprašanje, kaj je pravilno ravnotežje, odvisen od perspektive. Inis L. Claude je sestavil pet različnih pojmovanj konceptov (Claude, 1962, 12–39), Martin Wight pa celo devet sicer medsebojno neizključujočih se definicij (Wight, 1966).

Narava ravnotežja je bila, da nikoli ni bilo trdno določeno, kar je razvidno tudi iz regionalnih ravnotežij kot na primer v Baltiku. 7. julija 1659 je nizozemski veleposlanik v Angliji Willem Nieupoort trdil, da »bi lahko danski kralj do določene mere uravnotežil veliko moč Švedske,« kar ne bi bilo le pravično, ampak v »pravem interesu Anglije, kakor tudi Združenih

8 »[...] l'Angleterre comme l'estat, qui est capable de faire pancher la balance [...]«

provinc [Nizozemske]« (Birch, 1742, VII, 688). Nieupoort je praktično hkrati pisal državnemu svetu, da so »države in knezi, ki jih je zanimala ohranitev svoboščin ter pravične svobodne plovbe in trgovine v Baltskem morju, zelo preudarno vzdrževale ravnotežje in protiutež med severnimi kralji in kraljestvi« (Birch, 1742, VII, 695). Tako je bilo po mnenju Nieupoorta potrebno ravnotežje za ohranitev proste trgovine v Baltiku. Angleži in Nizozemci so bili pripravljene vsiliti ravnotežje med Dansko in Švedsko, da bi ohranili trgovinske privilegije. Čeprav so pogodbe in politični jezik poudarjali enakost in prosto trgovino, je bila realnost na terenu ali na morju pogosto protekcionistična.

Pogodba iz Brede je končala drugo angleško-nizozemsko vojno (1665–67) in je imela običajne člene o »trdnem in nedotakljivem miru, iskrenem prijateljstvu, bližnjem in jasnejšem zavezništvu ter zvezi,« prosti trgovini in plovbi po Evropi (tokrat ne v Aziji, saj so zmagali Nizozemci!) (pogodba iz Brede, 1667). Državniki, ki so sodelovali pri pripravi pogodbe, so v aneksu k pogodbi iz Brede razmišljali o ravnotežju moči. Nizozemci so namreč želeli dodati nove člene, ki bi državi postavili v »enako ravnotežje in s tem natančno prilagodili vse in vsako stvar,« ker »je prisoten strah, da se bodo prebivalci in podložniki obeh strani spet znašli v novih prepirih in nesoglasjih, in današnje razlike lahko ponovno krvavijo, če jih ne bodo zavezovali določeni zakoni o teh zadevah, ki se nanašajo na plovbo in trgovino« (Aneks, 1667, 152). Tako so znova želeli preprečiti prihodnje vojne z vzpostavljanjem fiksnega ravnotežja (trgovine), ki ga v zgodnjem globaliziranem svetu ni bilo mogoče fiksirati. Kljub temu so v času merkantilizma in »simbioze države z gospodarstvom« to poskusili (Rommelse, 2010).

Ekspanzivne težnje Ludvika XIV. so več mislecev spodbudile k pisanju o naravi ravnotežja moči. Ideja o ravnotežju moči je tako postala ena izmed osrednjih idej evropskega javnega diskurza o mednarodnih odnosih. Leta 1665 je francoski veleposlanik pri Porti v Konstantinoplu dobil navodilo, naj ne spodbuja mirne rešitve med Benetkami in Otomanskim imperijem, ker je bil Ludvik v sporu z Benetkami. Takšen naj bi bil odnos do Benetk, čeprav je »vodilo [Beneške] republike, da želi ohraniti ravnotežje med evropskimi silami in se v ta namen vedno pridružiti šibkejši strani s ciljem preprečitve, da bi le-ta postala prešibka v primerjavi z drugo« (navedeno po Maurseth, 1964, 123).⁹ Ludvik si

je želel, da bi se Benetke ukvarjale z vzhodnim Sredozemljem in zato Benetke ne bi mogle pomagati šibkejši Španiji in Habsburžanom v zahodnem Sredozemlju.

Cesarska stran je bila izzvana s francosko ekspanzijo pod Ludvikom XIV. Najvidnejši habsburški pravnik in odposlanec Franz Paul von Lisola oziroma François-Paul de Lisola (1613–1674/75) je leta 1667 napisal *Bouclier d'Etat* (Državni ščit); v angleščino je bil preveden še istega leta. Lisola se je neposredno skliceval na kneza Rohana, a zdaj nevarnost za »evropsko ravnotežje« ni bila več Španija, ampak Francija. Lisola je razkrinkal in obtožil Francijo, da je stremela k *univerzalni monarhiji*, obenem pa je skušala krivdo prevaliti na Habsburžane za iste univerzalne težnje. Ironično je, da je Lisola evropskim državnikom priporočal, naj upoštevajo kneza Rohana in se zavedajo, da morajo ohraniti ravnotežje proti Franciji, če želijo ohraniti neodvisnost in mir v Evropi (Lisola, 1667a; Lisola, 1667b). Lisola je želel močno protifrancosko zavezništvo za obrambo španske oziroma habsburške Nizozemske.

Ideje Lisole so naletele na močan odmev v Angliji, ki je takrat prešla iz protinizozemske v protifrancosko držo v evropski politiki (Goldie, Levillain, 2020; za nekoliko kasnejši prehod v zgodnjih 1670-ih glej Pincus, 1995a; 1995b). Leta 1668 je Slingsby Bethel (1617–1697) objavil tekst, ki je kritiziral pokojnega Oliverja Cromwella. Ko je Cromwell leta 1655 napovedal vojno Španiji namesto Franciji, je »porušil ravnotežje med obema kronama« (Bethel, 1668, 3). Bethel je trdil, da Cromwell ni sledil zdravi pameti pri stalnem nasprotovanju najmočnejši državi, ki bi naj takrat že bila Francija. Pravzaprav je želel dinamično zunanjo politiko brez fiksnih zavezništev ali antagonizmov (kot pri Španiji v predhodnem stoletju). Bethel je neposredno kritiziral Cromwella, posredno pa je kritiziral Karla II., ker je podpiral Ludvika XIV. (Walter, 2015). Hkrati je poudaril, da, ker Anglija ni bila dovolj močna, da bi sama nasprotovala Franciji, bi morala iskati zavezništva, saj bi tako ohranila ravnotežje.

Ta politični diskurz je vplival tudi na politiko, parlamentarni pritisk pa je leta 1668 učinkovito pritisknil Karla II. v Trojno zvezo z Nizozemsko in Švedsko. Trojna zveza je nastala, da bi zavirala ekspanzistične težnje Francije, potem ko je Francija sprožila devolucijsko vojno (1667–68). *Spiritus agens* in arhitekt Trojne zveze je bil izkušeni angleški diplomat William Temple (1628–1699),

9 »Encore que la maxime de la République soit de vouloir tenir l'équilibre entre les puissances de l'Europe, et pour cet effet d'embrasser toujours le parti du plus faible pour empêcher qu'il ne devienne trop inférieur à l'autre [...]«.

ki je nasprotoval profrancoskemu stališču svojega kralja. Temple je kralja opozoril na nevarnost premočne Francije za Evropo. Pogodba o Trojni zvezi ni nikoli izrecno omenila Francije, a je bilo sporočilo jasno (pogodba o Trojni zvezi, 1668). Potencialna moč teh treh držav in Španije je bila dovolj velika grožnja, da je Ludvika XIV. prisilila v mir. Postopoma je ideja o Angliji kot razsodniku za ravnotežje na evropskem kontinentu prodrila v širši diskurz (Sheehan, 1989).

Ta Trojna zveza ali »večna obrambna liga« (sl. 2) je bila zasnovana, da bi preprečila kakršnekoli prihodnje konflikte in zlasti omejila francoske ambicije. V javno natisnjeni in objavljeni pogodbi so navedli, koliko vojakov, konjev, vojnih ladij in topov bi v primeru vojne morala prispevati vsaka od njih. Nizozemska in Anglija sta bili »zavezani zatiranju ali odvratanju takšnih poskusov in dejanj sovražnosti [...] ter pomagati [...] s štiridesetimi dobro opremljenimi vojnimi ladjami, od tega štirinajst ladij od 60 do 80 topov in vsaj 400 mož na ladjo (s stroški 18.000 funtov na mesec)« (pogodba o Trojni zvezi, 1668, člani I-IV, pp. 3–7). To je bil zanimiv primer, kako so skušali številčno oceniti pravične in uravnotežene prispevke vsake zavezniške države, hkrati pa so poslali ostro sporočilo Franciji. Potencialna moč teh treh držav in Španije je bila dovolj velika grožnja, da je Ludvik XIV. sklenil mir.

Razprave o ravnotežju moči so še vedno potekale v diplomatskem ozadju. Potencialna preventivna uporaba sile za prisilitev Francije k podpisu sporazuma je nizozemske in angleške državnike prisilila k razmišljanju o mehanizmih ravnotežja. Johan de Witt in Temple sta v francoščini izmenjala nekaj prijateljskih pisem, v katerih sta razpravljala o zavezništvu in govorila o medsebojni »razumni enakosti« (*égalité raisonnée*), ki je »resnični temelj dobre volje in prijateljstva« (*vray fondement de bienveillance et d'amitié*) (Fruijn, Japikse & Kernkamp, 1906–1919, 398–99, 433–37). Slednji stavek iz zasebnega pisma se bo skoraj dobesedno pojavil v utrechtškem miru iz leta 1713, kar le kaže na dejstvo, kako globoko v evropskem mednarodnem diskurzu so se te ideje postopoma zasidrle. Temple je jasno videl ravnotežje moči, ki je delovalo znotraj širšega sistema evropskih držav.

Kljub prizadevanjem Tempela sta Charles in Ludvik leta 1670 podpisala (tajno) doversko pogodbo in sklenila zavezništvo proti Nizozemski. V petem odstavku sta se zavezala, da »bosta napovedala in vodila vojno skupaj z vsemi silami na kopnem in morju [...] da bi zmanjšala moč [nizozemskega] naroda, ki [...] ima celo predrznost, da se zdaj postavlja kot suvereni razsodnik vsem drugim mogočnejšem« (tajni sporazum v Dovru,

1670; Cartwright, 1894, 332–333; Hutton, 1986; Howat, 1974). Ironično je bila Nizozemska obtožena intervencijske politike, čeprav je bila Francija bolj napadalna in veliko večja grožnja evropskemu ravnotežju. Toda Nizozemci so bili predmet strahu in zavidanja drugih držav, ker naj bi si želeli univerzalne pomorske in trgovske monarhije (Pincus, 1992).

Tretja angleško-nizozemska vojna (1672–74) in francosko-nizozemska vojna (1672–78) sta bili razglašeni marca 1672. Uradni razlog je bil prepir zaradi nizozemskega (ne)spoštovanja »suverenosti morja« in »nizozemske nevhvaležnosti« (Clément, 1861–82, VI, 287). Angleški kralj Karel II. je poskusil preusmeriti pozornost in prikazati nizozemske (republikanske) generalne stanove kot »skupne sovražnike vseh monarhij.« V zgornjem domu angleškega parlamenta je izjavil, da bi naj ti stanovi želeli ustanoviti »tako veliki univerzalni imperij, kot je bil Rim« (Journals of the House of Lords, 1771, 524–527). Da je Karel II. uporabil Rim kot negativno primerjavo za svojega sovražnika, je sicer razumljivo, saj je nagovarjal protestantsko publiko, izrazito ostro naostreno proti (katoliškemu) Rimu, čeprav so bili Nizozemci tudi sami večinsko protestanti. Karel II. je še izjavil, da so »nizozemski stanovi večni sovražniki Anglije, tako zaradi interesov kot teženj« (nav. po Jones, 1996, 198–99; Rodger, 2004, 85). To je bil uraden razlog za propad Trojne zveze, angleško-francosko zavezništvo pa se je rodilo zaradi skupnih (kraljevih) interesov.

Nizozemska propaganda je uspela poudariti nenaravno angleško-francosko zavezništvo in nezanesljivost francoskih vojnih ladij, ki so se vedno izogibale spopadam. Kritiki v angleškem parlamentu so trdili, da francoska neaktivnost na morju ni naključje, ampak cilj njene politike: »interes angleškega kralja je preprečiti, da bi Francija postala premočna na celini, francoski interes pa je, da nam ne dovoli obvladati morja; Francozi so svojemu interesu uspešno sledili« (Cobbett, 1806, IV, 602). Leta 1673 je Lisola ponovno objavil »apel Angliji«, zanimivo spet napisan v francoščini, in pozval Anglijo v novo protifrancosko zavezništvo, da bi ponovno vzpostavili ravnotežje v Evropi (Lisola, 1673).

Med tretjo angleško-nizozemsko vojno je bilo napisanih veliko tekstov, ki so omenjali ravnotežje moči, saj je angleška javnost precej odkrito nasprotovala vojni (Anon., 1672). V drugem anonimnem tekstu je »angleški prezbiterijanec« zapisal, da je »mir v Angliji odvisen od miru v Evropi in ta mir je odvisen od večnega konflikta med Španijo in Francijo« (Anon., 1671). Cilj te politike torej ni bil nujno mir, ampak uravnotežen in večni konflikt med Španijo in Francijo, kar bi

Slika 2: Sočasna nizozemska upodobitev Trojne zveze. Upodobljeni so angleški kralj Karel II., mladi švedski kralj Karel XI. in nizozemski premier Johan de Witt, ki se držijo za roke. Angel nad njimi drži vejo mirte, v ozadju so vojne ladje, da bi zagotovile ravnotežje Evrope in mir (https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1836-0811-240).

Angliji omogočilo, da obdrži primat, sledeč več-nemu pravilu: kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima. Podobno kot je pisal Lisola v svojih spisih, »je v tej nevarni krizi Božji Previdnosti pogodba, da je Anglija razsodnica evropske usode« (Anon, 1677, 26; cf. Lisola, 1673, 50).

Potem ko je Anglija z Nizozemsko podpisala (ločeno) westminstrsko pogodbo (1674a; 1674b), je prekinila nenaravno zavezništvo s Francijo. Andrew Yarranton je kasneje v Pismu bralcu opozoril, da »lahko pride do velike nevarnosti ob porušenju evropskega ravnotežja, ki je bilo takrat tako brezbrizno urejeno. Toda ravnotežje je bilo zdaj polomljeno« (Yarranton, 1677; Anon., 1678). Zaključil je, da čeprav so Nizozemci glavni trgovinski tekmeči Anglije, se mora Evropa združiti in zoperstaviti Ludviku XIV., da bi ponovno vzpostavila ravnotežje. Potem ko se je Viljem (III.) Oranjski poročil z nečakinjo kralja Karla II. in hčerko bodočega angleškega kralja Jakoba II., Marijo, se je Anglija pridružila defenzivni zvezi z Nizozemsko proti Franciji, ki je bila ponovno prisiljena k diplomaciji.

Mir v Nijmegenu je bila prav tako serija dvostranskih pogodb, ki so jih podpisali septembra 1678. Spet je bil osrednji glagol »povrniti« v navezavi na stanje, vzpostavljeno v prejšnjih pogodbah (pogodba v Nijmegenu, 1679). V še zgodnejši zavezniški pogodbi med Anglijo in Nizozemsko, podpisani julija 1678, sta se obe državi v drugem členu zavezali, da bosta ravnali »z vso združeno močjo.« Toda Anglija je morala »dostaviti za tretjino več sil na morju kot Nizozemska in slednja tretjino več sil na zemlji kot Anglija« (zavezniška pogodba, 1678). To spet dokazuje, kako pragmatično in interaktivno je postalo iskanje ravnotežja moči v tem času. Ker so morali Nizozemci preusmeriti del svojih sil na kopno zaradi francoskega napada leta 1672, so bili zdaj dolžni prispevati manj pomorskih sil in več vojaških sil.

O ravnotežju moči so seveda še vedno razpravljali tudi teoretiki in pravniki. Nemški pravnik Samuel von Pufendorf je objavil svoj *magnum opus* o naravnem in mednarodnem pravu oziroma pravu narodov v Londonu, kjer je bilo ravnotežje moči na splošno in široko cenjeno. V osmi in zadnji knjigi tega ogromnega dela je bil Pufendorf podobno kot Grotius zelo kritičen do pojma pravične preventivne vojne na podlagi ravnotežja proti katerikoli močni državi. Vsaj nesporni dokaz o potencialni agresiji ali o nenavadnem povečanju moči soseda bi moral biti jasen (Pufendorf, 1672,

1161–62). Nemški pravnik Just Wolrad Bodinus je ocenil ravnotežje moči v Svetem rimsko-nemškem cesarstvu (Bodinus, 1689).

Čeprav so se razprave o ravnotežju moči odvijale v bližini vojn, se je protifrancosko razpoloženje ohranilo tudi v času mira. Leta 1680 so s pogajanjmi za še eno angleško-nizozemsko zavezništvo želeli »ohraniti ravnotežje Evrope pred kaosom, iz katerega bi Francozi lahko ustvarili univerzalno monarhijo« (Anon., 1680, 417; Sandras, 1685). Markiz iz Halifaxa, George Saville (1633–1695), je delil protifrancosko vzdušje, ne zaradi ideoloških ali verskih razlogov, ampak pragmatičnih. V svojih tekstih je trdil, da je Francija naslednica španske nadvlade in da bi morala Anglija zdaj nasprotovati francoski agresiji, kot je nasprotovala Španiji pred sto leti (Halifax, 1682). Halifax je spoznal mehanizem premikajočega se ravnotežja in boja proti spreminjajočim se velesilam, tako da so današnji zavezniki lahko postali jutrišnji sovražniki. Podobno je Leibniz napisal satiro o načrtih Ludvika XIV. za univerzalno monarhijo s pomenljivim naslovom: *Mars Christianissimus* (Leibniz, 1684).¹⁰

Angleška politika je sledeč tem tekstom zave-stno zasledovala držo v skladu z idejo ravnotežja moči. Leta 1688 se je Ludvik XIV. odločil za invazijo na Renski palatinat (*sac du Palatinat*) in začel »prvo svetovno vojno« (Kennedy, 1987),¹¹ to je devetletno vojno (1688–97). Peter Pett je zapisal, da »bodo morali biti zelo previdni, da bodo natančno ohranili ravnotežje moči na celotnem svetu« (Pett, 1688, 195). Viljem III. je podobno kot Bethel in Halifax menil, da je opozicija Franciji neizogibna, saj je slednja postala premočna. Čeprav v tem času Viljem III. še ni izrecno omenjal ravnotežja moči, pa je Wout Troost pokazal, da se njegova skrb za »svoboščine Evrope« lahko razume kot sledenje »načelu ravnotežja moči avant la lettre« (Troost, 2011, 283). Vpliv tekstov Lisole in Templa ter njune interpretacije evropske politike skozi prizmo ravnožja moči je nezgrešljiv.

Ravnotežje moči je bilo v ozadju formacije (prve) Velike ali dunajske alianse leta 1689 med Nizozemsko, Španijo, Bavarsko, Anglijo in Avstrijo, da bi omejili Francijo (Black, 2002, 97–98). Vse strani so se zavezale, da bodo nadaljevale boje, dokler Francija ne upošteva vestfalskega miru in se vrne na meje, določene z vestfalskim mirom. V prvem členu posebne zavezniške pogodbe, »posvečene vzpostavitvi flote,« sta si Nizozemska in Anglija enakomerno razdelili pomorsko breme. Vsaka država je morala »poslati na

10 Naziv »najbolj krščanski kralj« (*Rex Christianissimus*) je francoskim kraljem podelil papež, v splošni uporabi predvsem v diplomatskih dokumentih pa je bil od poznega srednjega veka naprej. Španski kralj je bil v diplomatskih dokumentih oklican kot »najbolj katoliški kralj« (*Rex Catholicissimus*). Te nazive so jim zanimivo priznavali tudi nasprotniki.

11 Številne zgodnjenovoveške vojne ali njihovi zgodovinarji so v zadnjih desetletjih poskušali vzeti primat prvi svetovni vojni.

morje 50 velikih vojnih ladij, to se pravi ena ladja drugega razreda, sedemnajst ladij tretjega in 32 četrtega, skupaj s petnajst frigate in osem ladij zažigavk (*Fireships*) [...]» (Zavezniška pogodba, 1689). Personalna unija med Veliko Britanijo in Nizozemsko je sicer negativno vplivala na slednjo, ker so drage vojne kampanje krili večinoma z nizozemskimi sredstvi. Po nekaj desetletjih je bila Nizozemska finančno izčrpana, glavne nizozemske banke in trgovske hiše pa so se preselile iz Amsterdama v London (Vries & Woude, 1997, 673–87).

Takšno agresivno iskanje ravnotežja je našlo odmev v tekstu Thomasa Manleya, ki je napisal kratek protifrancoski tekst. Prej so vladarji »ohranjali moč krščanstva v enakem ravnotežju in spretno uporabili orožje na dozdevno šibkejši strani, saj so vedeli, da so tako zagotovili svoj mir in vlado.« Manley je celo poskusil izumiti tradicijo in postaviti izvor takšne politike iskanja ravnotežja v čas Henrika VII. z opisom 210 let angleških kraljev in kraljic, ki naj bi sledili temu »temeljnemu interesu vladarjev.« Toda po Manleyevem mnenju to več ni bilo dovolj, dokler je »pravično ravnotežje tako močno polomljeno« in Francija ogroža Nizozemsko. Če bi padla Nizozemska, bi kmalu sledila Anglija, ker je bila prešibka, da bi se lahko sama uprla Franciji. Tako je bila za zagotovitev »ravnotežja v krščanstvu« potrebna ofenzivna preventivna vojna s Francijo (Manley, 1689, 2–3, 14).

V 1690-ih ni manjkalo političnih tekstov, ki bi obravnavali načelo ravnotežja moči (Lloyd, 1692; Davenant, 1693). Politični teksti so opozarjali Anglijo, da se je vojna bila za najvišje duhovne, politične in materialne interese, ki so upravičevali velika bremena. Vsi so bili proti prevladi Francije, večina pa je govorila o grožnji univerzalne monarhije (Anon., 1694a). Vendar je več avtorjev prepoznalo tudi angleška dvojna merila. Anglija se je namreč zavzemala za ravnotežje moči v (kontinentalni) Evropi, a kot pomorska velesila ni podpirala ideje, ki bi ogrozila njen rastoči imperij na morju (Molesworth, 1694; Pincus, 2011). Po mnenju piscev je Anglija podpirala »ravnotežje moči« in protifrancosko zavezništvo prav zaradi »vzdrževanja pomorskega imperija« (Anon., 1694b), kar je bilo ključno za angleške trgovinske interese v (prvem) britanskem imperiju (Canny, 1998).

Francoska stran je v skladu z Nysovo ugotovitvijo (Nys, 1893), da je država, ki prevladuje, tarča kritik piscev o ravnotežju moči, napisala veliko manj tekstov. Solange Rameix je primerjalno preučila pomen prižnice za vojno propagando v devetdesetih letih 17. stoletja, še posebej v odnosu do devetletne vojne. Ugotovila je, da je

bila francoska krona veliko manj zaskrbljena, da bi upravičila svoje ravnanje, v nasprotju s šibkim režimom Viljema III., ki si je prizadeval za legitimacijo, pri čemer je uporabljal argument pravične vojne (Rameix, 2011). Seveda je pri tem pomembno vlogo igralo tudi dejstvo, da je Viljem III. leta 1688 oziroma 1689 po Slavni revoluciji postal angleški in škotski kralj, zato je bila njegova pozicija šibkejša.

Nadžkof in učitelj vnuka Ludvika XIV., François Fénelon (1651–1715), je želel svojemu učencu, knezu Burgundije, predati *uravnotežen* pogled na evropske zadeve. Fénelon se je zavzemal za zavezništva, ki bi ohranila ravnotežje v Evropi. Toda v nasprotju z drugimi pisci je želel, da druge države ne bi dobile preveč moči in bi grozile Franciji. Po njegovem je treba »preprečiti sosedu, da bi postal premočan, kar ne pomeni storiti škode; to je jamstvo sebi in sosedu pred podložitostjo; to je prizadevanje za svobodo, mir in javno varnost [...] Ta skrb za ohranitev neke vrste enakosti in ravnotežja med sosednjimi državami je tisto, kar vsem zagotavlja mir« (Fénelon, 1825 [1734]; Haas, 1953, 456). Relativno pomanjkanje francoskih besedil ali političnega diskurza o ravnotežju moči priča o nadrejenem položaju Francije: prevladujoči Franciji ni bilo treba skrbeti za ravnotežje.

ŠPANSKA NASLEDSTVENA VOJNA IN UTRECHTSKI MIR

Španska nasledstvena vojna je bila še en konflikt, ki se je izrecno boril zaradi (ne)ravnotežja moči v Evropi. Ludvik XIV. je poskusil svojega vnuka postaviti na španski prestol, kot se je v svoji oporoki odločil španski kralj Karel II. (1661–1700), ki je umrl brez otrok (Clark, 1970; sl. 3). To potencialno nasledstvo je sprožilo sklenitev (druge) Velike alianse, ki je bila sklicana leta 1701 ponovno med Anglijo, Nizozemsko, Habsburžani in več drugimi (nemškimi) državami (Black, 1990, 279–280). Utemeljitev novega zavezništva je bila, da bi francoski kralj lahko postal tako močan, da bi Evropa bila v neposredni nevarnosti in bi lahko izgubila svoboščine pred grožnjo univerzalne monarhije. To je bil uradni *casus belli*, ki so ga zavezniške države uporabile proti volji pokojnega španskega kralja.

Ta boj za interpretacijo med željami kralja in evropsko geopolitiko je vstopil v širšo vsakdanjo *javno sfero* (Habermas, 1962; Habermas, 1989), to se pravi ne le v politične tekste, ampak tudi časopise in revije. Časopis *London Gazette* je leta 1701 objavil več govorov, naslovljenih neposredno na kralja, ki so podpirali njegovo politiko »ravnotežja moči v Evropi« (London Gazette,

Slika 3: Znameniti portret Ludvika XIV., ki ga je okrog leta 1701 naslikal Hyacinthe Rigaud po želji Ludvikovega vnuka in španskega kralja Filipa V. (vl. 1700–24). Kralju Ludviku je bil portret sicer tako všeč, da ga je kar obdržal v Versaillesu. Pozorni opazovalec bo opazil, da je na stebri pri žezlu in kroni naslikana podoba Pravičnosti z mečem ter tehtnico (Wikimedia Commons).

1701a). V drugi številki so hvalili kraljev »sijajni načrt ponovne vzpostavitve pravičnega ravnotežja moči v Evropi« (London Gazette, 1701b). Število političnih tekstov v letih 1700 in 1701, ki so se izrecno ukvarjali s francoskimi univerzalističnimi cilji in ravnotežjem Evrope v povezavi s španskim nasledstvom, je neverjetno (Anon., 1700a; Anon., 1700b; Anon., 1700c; Somer, 1701; Anon., 1701a; Anon., 1701b; Anon., 1701c; Anon., 1701d; Anon., 1702). V tem pogledu je habsburška stran zaostajala (Anon., 1701e; Anon., 1701f). Še pred razglasitvijo vojne je Viljem III. leta 1701 nagovoril poslance spodnjega doma parlamenta, naj podprejo njegova dejanja, »če resnično želite, da bi Anglija držala ravnotežje Evrope,« saj »bi se Anglija morala zavzeti za ohranitev svobode Evrope« (Cobbett, 1806, V, 1329–31; Horwitz, 1977; Hayton, 1996).

Po mnenju številnih piscev je bila preventivna vojna za omejitev rasti sosednje države dovolj dober razlog ali celo pravičen povod za vojno. Veliko diplomatskega dopisovanja je potrdilo to mnenje in državniki so podali izjave v tem okviru. Angleška kraljica Ana (1665–1714), snaha pravkar umrlega Viljema III. (marca 1702), je maja 1702 uradno napovedala vojno Ludviku XIV in Filipu V. Španskemu kot odgovor na »francosko zasedbo« španske krone, čeprav so slednjega Angleži že priznali kot (burbonskega) kralja Španije. Anglija je objavila deklaracijo, s katero je vojno upravičila zaradi »ohranitve svobode in ravnotežja Evrope in za zmanjšanje prevelike moči Francije« (Anne, 1702). Vojna je seveda imela še druge vzroke, kot so »Asiento de Negros,« francoska podpora katoliškim upornikom v Angliji, francoska dejanja na Nizozemskem, itd.

Države niso sledile le proti-hegemonskim politikam. Oglasilo se je več kritičnih glasov, ki so trdili, da sta mir in ravnotežje moči ali *status quo* v Evropi ključna za angleške trgovinske interese. Charles Davenant (1656–1714) iz vigovske opozicije v Angliji je napisal esej o ravnotežju moči kot (torijskem) propagandnem sredstvu za vojno proti Franciji. Anglija bi morala po njegovem mnenju držati ravnotežje, ki pa ne bi smelo slediti zgolj interesu Anglije, ampak »interesu Evrope« (Davenant, 1701a, 301; Davenant, 1701b). Zagovarjal je torej *tradicionalno* vlogo Anglije kot jezička na tehtnici s trditvijo, da »smo se vrsto let pretvarjali, da držimo ravnotežje Evrope, in ljudstvo [body of the people] bo menilo, da ni v skladu z našo častjo ali našo varnostjo zapustiti to vlogo« (Davenant, 1701a, 302, 359; tudi seznam angleških vladarjev od Henrika VII., ki bi naj sledili ravnotežju moči na 302–316). Davenant je upravičil vojno proti Franciji, da bi rešili Evropo.

Leta 1704 je Daniel Defoe (1660–1731) po naročilu Roberta Harleyja začel izdajati (propagandni) časopis Pregled zadev Francije in vse Evrope (*A Review of the Affairs of France: and of all Europe*), ki je pokrival predvsem špansko nasledstveno vojno (McVeagh, 2003–11). Defoe je trdil, da so Angleži v svetu doslej veliko govorili, a da je koncept ravnotežja moči še vedno »malo razumljen« (Defoe, 1704; Defoe, 1709). Defoe je zagovarjal nenehno previdnost in čuječnost, saj v skladu z naravo ravnotežja ni stalnih sovražnikov ali stalnih prijateljev. Defoe si je tako vedno zastavljal vprašanje: »KAJ PA ZDAJ?« (*WHAT'S NEXT?*) »Vsaka moč, ki postane premočna za druge, postane nadloga sosedam. Evropa je razdeljena na veliko različnih ločenih vlad in ustav; varnost celote temelji na ustreznih porazdelitvi moči, ki si jo delijo vsi deli ali veje vlade, da nihče ne more zatirati in uničiti drugih« (Defoe, 1706; Defoe, 1703, 356). Ta interaktivna narava razprav o ravnotežju moči je postajala vsakdanja.

V tem času se kaže naraščanje podpore »objektivni« ideji ravnotežja moči (Black, 1983; Thompson, 2011). Med vojno je iz pragmatičnih pomislekov prišlo do velike spremembe v razpravah o ravnotežju moči. Ko je leta 1711 cesar Jožef I. umrl brez dediča, ga je na cesarskem prestolu nasledil njegov mlajši brat Karel VI., ki naj bi po načrtih protifrancoskih zaveznic dobil španski prestol (Black, 1990). Toda zdaj so mnogi spoznali, da bi z zmago nad Francozi cesarja postavili še na španski prestol, kar ne bi bilo veliko boljše od združene francosko-španske krone. Dojemanje Avstrijcev ali Habsburžanov kot potencialne grožnje evropskemu ravnotežju je zahtevalo prilagoditev političnih prioritet in javnega diskurza.

Konec leta 1711 je še en irski pisatelj Jonathan Swift (1667–1745) napisal knjigo, ki se je v dobrih dveh mesecih do konca januarja 1712 prodala v več kot 11.000 kopijah (Holmes, 1967, 79). Swift je želel predstaviti močan zagovor sklenitve separatne mirovne pogodbe s Francijo; pri pripravi besedila mu je pomagal zunanji minister Bolingbroke. Swift je opisal potencialno zvezo Španije in cesarstva za »nedvomno bolj zaželeno kot z burbonsko hišo; toda združiti cesarstvo in špansko monarhijo v eni osebi je grozna ideja in neposredno nasprotuje tistemu modremu načelu, na katerem je temeljil osmi člen Velike alianse« (Swift, 1711, 39). Osmi člen te zavezniške pogodbe je govoril o ravnotežju moči in koncentraciji preveč moči, ki bi se je morali vsi izogibati; ironično je osmi člen svaril tudi pred sklenitvijo separatnega miru (Druga Velika aliansa, 1701). Potem ko so angleško javnost deset let hranili z

Slika 4: Tisk Bernarda Lensa II., ki prikazuje ognjemet na Temzi pri Whitehallu 7. julija 1713 ob praznovanju utrechtkega mira. Eden od osmih kipov oziroma boginj je bila vrlina Pravičnost, ki je imela v eni roki tehtnico, v drugi pa meč (https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1880-1113-1357).

vojno propagando, je bila Swiftova knjiga ključna za povrnitev zaupanja v mir.

Načelo ravnotežja moči je bilo v ospredju med mirovnim kongresom v Utrechtu (Bruin et al., 2015; Kleinschmidt, 2000, 124–125). Utrechtski mir je bil, podobno kot vestfalski, vrsta dvostranskih pogodb. Pogodba med Španijo in Veliko Britanijo je bila podpisana aprila 1713 in je končala sovražnosti med Francijo in Anglijo oziroma t.i. vojno kraljice Ane; francoski kralj Ludvik XIV. in cesar Karel VI. sta se vojskovala še eno leto. Španski burbonski kralj se je uradno odpovedal francoskemu prestolu v deklaraciji z dne 5. novembra 1712, ki je bila vključena v deseti člen pogodbe med Francijo in Veliko Britanijo z dne 11. aprila 1713. Španski kralj je izjavil, da »je treba doseči splošni mir in za vedno zagotoviti univerzalno blagostanje in počitek za Evropo ter vzpostaviti ravnotežje med silami« (te pogodbe so izšle v večjezikovnih izdajah, tako da so ljudem bile hkrati na voljo latinske, francoske, angleške, španske, nemške verzije; Ghervas, 2019, 205–06).

Prva eksplicitna omemba ravnotežja moči v velikih mednarodnih pogodbah se je torej pojavila v utrechtskem miru leta 1713. Cilj na kongresu v Utrechtu je bil »urediti in vzpostaviti mir in spokojnost krščanstva z enakim ravnotežjem moči, (ki je najboljši in najbolj trden temelj vzajemnega prijateljstva in sporazuma, ki bo trajal na vseh straneh)« (utrechtska pogodba, 1713, člen 2; sl. 4). Ravnotežje moči je zdaj bilo popolnoma legitimno pravno načelo, ki je urejalo in vodilo mednarodno politiko. Po drugi strani je isto načelo delno delegitimiziralo dinastično politiko kot orodje za preoblikovanje evropskih meja (Lascurettes, 2020, 8). Utrechtski mir je prinesel nov sistem ravnotežja moči v Evropi (Dhondt, 2015; Dhondt, 2016; Lesaffer, 2019), Prusija in Rusija pa sta v 18. stoletju vstopili v evropsko ravnotežje moči (Hennings, 2019). Ravnotežje moči je bilo ustoličeno kot mednarodno pravno načelo.

ZAKLJUČEK

Joachim Whaley, zgodovinar Svetega rimskega cesarstva, je trdil, da so kasnejši komentatorji, kot so Leibniz, Rousseau, Kant in Schiller, peli slavospeve vestfalskemu miru kot prvemu koraku k splošnemu miru. Toda Whaley je že sam poudaril, da njihovih retroaktivnih in anahronističnih projekcij ne gre zamenjati z opisi resničnosti (Whaley, 2012, 637). Vestfalski mir ni vzpostavil novega mednarodnega sistema, kot je trdilo tradicionalno zgodovinsko pisanje, vsekakor pa ni bil samo še en skupek pogodb, kot namiguje

revizionistična perspektiva. Še danes se v literaturi zgodovine mednarodnih odnosov vestfalski mir pogosto omenja kot izvir temeljnih načel v mednarodnem redu: nedotakljivost državnih mej in nevmešavanje v notranje zadeve držav, kar zaznamuje kompleksni koncept *Landeshoheit* ali vestfalska suverenost (*ius superioritatis*). Pri tem vprašanju sta sicer pogodbi dvoumni: nekateri člani poudarjajo poslušnost suverenemu knezu (*summus princeps*) oziroma cesarju, nekateri člani vzpostavljajo suverenost političnih entitet in (nad)škofij posebej v verskih zadevah, kjer so zavzeli bolj »uravnotežen« pristop.

Prav ta mnogopomenskost in »fleksibilnost« ideje ravnotežja moči je bil eden izmed razlogov za njen obstanek vse do danes. Treba je bilo namreč menjati samo hegemon, medtem ko so osnovni gradniki teorije ali načela ostali enaki. Tako so teoretiki in državniki ravnotežja moči v 17. stoletju zamenjali špansko hegemonijo v dolgem 16. stoletju za francosko hegemonijo v 17. stoletju. Francoskega pisca Rohana, ki je pisal v času Ludvika XIII. proti španski hegemoniji Habsburžanov, je uporabil habsburški pisec Lisola, ki je pisal v času cesarja Leopolda I. in angleškega kralja Karla II. proti francoski hegemoniji Ludvika XIV. Te tekste so potem uporabljali državniki in diplomati v korespondenci, sčasoma pa je pojem ravnotežja moči prišel v pravne pogodbe. Še prej pa je ravnotežje nastopilo v širši javni sferi.

Hkrati s širjenjem načela ravnotežja moči se je oblikovala javna sfera. Tiskanje je omogočilo hitro širjenje besedil in idej. Mednarodne pogodbe so bile prevedene in objavljene v političnih tekstih; pogosto so bile natisnjene v več izdajah. Številni teksti so podrobno obravnavali aktualne politične zadeve, zato tega načela niso več uporabljali samo zgodovinarji ali pravniki v abstraktnih besedilih kot prej v dolgem 16. stoletju. Načelo je veljalo zlasti za dinastično in zavezniško politiko. Ravnotežje moči je postalo vseprisotno v javnih razpravah o mednarodnih odnosih v dolgem 17. stoletju. Pogosto je nastopala v odnosu z alternativami, kot so prvi poskusi idej univerzalnega miru in ideja univerzalne monarhije.

Zavezništva, zlasti proti Franciji in Ludviku XIV., so nastala zaradi grožnje ali strahu pred zaznamanimi težnjami po univerzalni monarhiji. Vse države so želele nagniti tehtnico v svojo korist. Ključno vprašanje v dolgem 17. stoletju je bilo več nasledstvenih kriz, saj je vsaka zakonska zveza lahko prinesla določeni dinastiji nove dežele, nove dohodke in nove vojske. Pogosto so nasledstva postala upravičen *casus belli* v skladu s sočasnim *jus ad bellum*. Dva skrajna konflikta v tem članku, tridesetletna vojna in španska

nasledstvena vojna, sta se vsaj deloma odvila zaradi nasledstvenih težav. V zgodnjem novem veku so bili zasebni interesi evropskih dinastij pogosto enačeni z državnim ali nacionalnim interesom.

Nasledstva niso bila samo domača vprašanja, ampak so postali pereči mednarodni problemi, ki so zahtevali mednarodno sodelovanje in rešitve. Ena takih rešitev je bila ideja ravnotežja moči. Ravnotežje moči je bilo del protihegemonске argumentacije, ki je zagovarjala stabilnost v evropskem državnem sistemu, čeprav se je pogosto uporabljala kot izgovor za vojno. Načelo ravnotežja je bilo prisotno v mednarodnih pogodbah: implicitno v vestfalskem miru in eksplicitno v utrechtškem miru. Vestfalski mir ni bila vseevropska listina, ampak je bil sporazum

med tremi članicami: Sveto rimsko cesarstvo, Francija in Švedska.

Med obema velikima pogodbama in vojnama je ravnotežje moči prišlo iz diplomatskega ozadja v diplomatsko ospredje. Hkrati so se pogoji za mednarodno sodelovanje izjemno izboljšali z vzpostavitvijo rednih ambasad in s sistemom kongresov. Pri tem je treba poudariti, da je tudi mednarodno pravo v tem času bistveno napredovalo in se začelo odmikati od svojih začetkov v naravnem pravu. Tako se je tudi načelo ravnotežja moči premaknilo od tradicije naravnega prava proti tradiciji pozitivnega in postavljenega prava. Ravnotežje in njena manifestacija v tehnicah sta bili sicer od nekdaj povezani s Pravičnostjo, zato njena splošna prisotnost v pravu ni presenečenje.

THE BALANCE OF POWER FROM THE TREATY OF WESTPHALIA (1648)
TO THE TREATY OF UTRECHT (1713)*Izidor JANŽEKOVIČ*Central European University Vienna, Quellenstraße 51, 1100 Vienna, Austria
e-mail: janzekovic_izidor@phd.ceu.edu; izidor.janzekovic@gmail.com

SUMMARY

The balance-of-power concept has been solidified in the discourse of international relations by the mid-seventeenth century. However, the phrase balance of power was not mentioned once in the Peace of Westphalia (1648), and alternative legal principles of status quo ante (bellum) or uti possidetis were still very influential. Although the balance-of-power idea was not written explicitly in the Peace of Westphalia, its implicit presence was evident and it was often referenced during the negotiations. Several alliances concluded in the second half of the seventeenth century against France reference the balance-of-power idea. By the signing of the Peace of Utrecht (1713), the balance of power became a leading principle and it was referenced repeatedly in the treaties themselves. The idea was first used in historiographical and abstract legal texts, but it became alluded to or explicitly noted in the 'everyday' pamphlets referring to specific state and dynastic policies. The discrepancy between political discourse with the clear presence of the balance-of-power idea and international treaties with the clear absence of the idea until Utrecht is peculiar. The paper traces the path of the balance-of-power concept from the diplomatic background to the diplomatic foreground.

Keywords: balance of power, international relations, Peace of Westphalia (1648), Peace of Utrecht (1713), Louis XIV, France, England, Spain, Holy Roman Empire

VIRI IN LITERATURA

Acta Pacis Westphalicae (1648). Dostopno na: [Http://www.pax-westphalica.de/index.html](http://www.pax-westphalica.de/index.html) (zadnji pristop: 15. 4. 2021).

Aneks (1667): Articles touching Navigation & Commerce (July 1667). V: Chalmers, G. (ur.): A Collection of Treaties Between Great Britain and Other Powers, Vol. I. London, John Stockdale, 1790, 152.

Anne (1702): Her Majesty's Declaration of War against France and Spain. Dublin, Francis Dickson & William Smith.

Anon. (Johan Adler Salvius) (1630): Ursachen, Da-hero... Herr Gustavus Adolphus... Endlich gleichfals gezwungen worden, mit dem Kriegsvolck in Deutschland uberzusetzen. Stralsund, Ferber.

Anon. (1632 [1617]): Discours auquel est examiné s'il seroit expedient au Roy d'entendre à l'Empire pour luy; ou seulement de tenir la main pour le faire tomber à un autre Prince qui ne fust point de la Maison d'Austriche. V: Anon.: Recueil de quelques discours politiques sur diverses occurences des affaires depuis 15 ans et en deça. Sine loco et nomine, 7–69.

Anon. (1649): Les Affaires qui sont aujourd'huy entre les Maisons de France et d'Austriche. Amsterdam, Louis Elzevier.

Anon. (Franz Paul von Lisola) (1671): Traité politique sur les mouvemens presens de l'Angleterre contre ses interets et ses maximes fondamentales. Ville Franche, sine nomine.

Anon. (Robert McWard) (1672): The English Ballance, weighing the reasons of Englands present conjunction with France, against the Dutch. London, sine nomine.

Anon. (1677): The Present State of Christendome and the Interest of England, with a Regard to France. London, H. Brome.

Anon. (Marchamont Nedham) (1678): Christianissimus Christianandus: or reasons for a reduction of France to a more Christian state in Europe. London, Jonathan Edwin.

Anon. (1680): Discourses upon the modern affairs of Europe tending to prove that the illustrious French monarchy may be reduced. London, sine nomine.

Anon. (1689): Die Französische Staats-Regirung/ Welcher gestalt selbige ehedessen von der Herrsch-süchtigen Königin Catharina von Medices auf Türkische Manier gegründet/ Hernach von den nachfolgenden Königen/ und deren Haupt-Ministern Richelieu, Mazarini und andern/ verbindlichst fortgesetzt/ Und bißhero von König Ludwigen dem Vierzehenden mit gantz unchristlichen aus der Ottomannischen Academie/ denen Alcoranischen Lehrsätzen gemäß/ hervor gekommenen Maximen ausgerüstet/ [. . .] Auf das kürzeste von keinem Passionirten/ jedoch aber der Türkisch-Frantzösischen Regierung wolerfahrnem Ehren-Gemüht beschrieben und mitgetheilet. Sine loco et nomine.

Anon. (1694a): The Bounds set to France by the Pyrenean Treaty; and the Interest of the Confederates not to accept of the Offers of Peace made at this time by the French King. To which are added, Some short Reflections, showing, how far England is concern'd in the Restitution of that Treaty. Together with a List of the Towns and Countries that the French have taken since that Time. London, Richard Baldwin.

Anon. (1694b): Reflexions upon the Conditions of Peace, offered by France; and the Means to be employed for the procuring of better. London, Matthew Wotton.

Anon. (Daniel Defoe) (1700a): Two great questions considered: I. What is the obligation of Parliaments to the Addresses or Petitions of the People, and what the Duty of the Addressers? II. Whether the Obligation of the Covenant or other National Engagements, is concern'd in the Treaty of Union? Being a Sixth Essay at Removing National Prejudices Against the Union. Sine loco et nomine.

Anon. (Daniel Defoe) (1700b): The two great questions further considered with some reply to the remarks. London, sine nomine.

Anon. (1700c): A letter to a Member of Parliament in the Country, concerning the present posture of affairs in Christendom. London, sine nomine.

Anon. (George Stepney) (1701a): An Essay upon the present Interest of England: to which are added the proceedings of the House of Commons in 1677, upon the French King's progress in Flanders. London, John Nutt.

Anon. (1701b): The claims of the People of England essayed, in a letter from the country. London, A. Baldwin.

Anon. (Daniel Defoe) (1701c): The Duke of Anjou's Succession Considered as to its Legality and Consequences with Reflections on the French King's Memorial to the Dutch and on what may be the Interest of the several Princes and States of Christendom with Respect to the present Conjunction. London, A. Baldwin.

Anon. (Daniel Defoe) (1701d): The Duke of Anjou's Succession further considered, as to the danger that may arise from it to Europe in general; but more particularly to England, and the several branches of our trade. London, A. Baldwin.

Anon. (1701e): Le partage du lion de la fable: vérifié par le roy très-Chrétien Dans l'intrusion du Duc d'Anjou à la Couronne d'Espagne, et La Justice du Droit de l'Empereur, & de Sa Maison à cette Couronne. Cologne, sine nomine.

Anon. (1701f): The Fable of the Lion's Share, Verified in the Pretended Partition of the Spanish Monarchy. Done from the Original Printed at Vienna. London, sine nomine.

Anon. (Daniel Defoe) (1702): The dangers of Europe, from The Growing Power of France. With some free thoughts on remedies. And particularly on the cure of our divisions at home: in order to a successful war abroad against the French King and his allies. London, A. Baldwin.

Avanel, M. (ur.) (1853): *Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'état du cardinal de Richelieu*. Vol. 1: 1608–1624. Paris, Imprimerie Impériale.

Bethel, S. (1668): *The World's Mistake in Oliver Cromwell, or, A short political discourse shewing that Cromwell's mal-administration, during his four years and nine moneths pretended protectorship, layed the foundation of our present condition in the decay of trade*. London, sine nomine.

Birch, T. (ur.) (1742): *A Collection of the State Papers of John Thurloe, Esq.; Secretary First to the Council of State, and Afterwards to Oliver and Richard Cromwell*. London, Thomas Woodward & Charles Davis.

Bodinus, J. W. (1689): *Bilanx Iustae Potestatis Inter Principes Ac Status Imperii Cum Imperatore & Electoribus Circa Concursum ad Publica Imperii Germanici Negotia*. Rinthelius, Wächter.

Campanella, T. (c. 1600): *Compendio della Monarchia di Spagna*. Izvirni rokopis hrani Biblioteca nacional de España. Dostopno na: [Http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000083183&page=1](http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000083183&page=1) (zadnji pristop: 6. 6. 2021).

Campanella, T. (1620): *Von der spanischen Monarchy, oder aussführliches Bedencken, welchemassen, von dem König in Hispanien, zu nunmehr lang gesuchter Weltbeherrschung, so wol ins gemein, als auff jedes Königreich vnd Land besonders, allerhand Anstalt zu machen sein möchte*. Frankfurt, sine nomine.

Campanella, T. (1640): *De Monarchia hispanica discursus*. Amsterdam, L. Elzevirius.

Cassan, J. de (1632): *La recherche des droicts du Roy, & de la couronne de France sur les royaumes, duchez, comtez, villes et païs occupez par les princes estrangers*. Paris, F. Pomeray.

Clément, P. (ur.) (1861–1882): *Lettres, instructions, et mémoires de Colbert, publiés d'après les ordres de l'empereur*. Paris, Impr. impériale.

Cobbett, W. (ur.) (1806): *The Parliamentary History of England, from the Earliest Period to the Year 1803*. London, T.C. Hansard.

Crucé, E. (1623): *Le nouveau Cynee ou Discours d'Estat representant les occasions & moyens d'establir une paix générale, & la liberté du commerce par tout le monde*. Paris, Jacques Villery.

Davenant, C. (1693): *An Essay on the Ways and Means of Supplying the War*. London, Jacob Tonson.

Davenant, C. (1701a): *An Essay upon the Balance of Power*. London, James Knapton.

Davenant, C. (1701b): *An Essay upon the Right of Making War, Peace and Alliances*. London, James Knapton.

Davila, E. C. (1644): *Histoire des guerres civiles de France, contenant tout ce qui s'est passé de mémorable en France jusqu'à la paix de Vervins, depuis le règne de François II*. Paris, P. Rocolet.

Defoe, D. (1703): *A true Collection of the Writings of the Author of the True Born English-man*. London, sine nomine.

Defoe, D. (1704): *A Review of the Affairs of France: and of all Europe*, 23 September 1704. London, sine nomine.

Defoe, D. (1706): *A Review of the Affairs of France: and of all Europe*, 1 April 1706. London, sine nomine.

Defoe, D. (1709): *A Review of the Affairs of France: and of all Europe*, 19 April 1709. London, sine nomine.

Druga Velika aliansa (1701). Dostopno na: [Http://www.ieg-friedensvertraege.de/treaty/1701%20IX%207%20Allianzvertrag%20von%20Den%20Haag/t-1198-1-en.html?h=1](http://www.ieg-friedensvertraege.de/treaty/1701%20IX%207%20Allianzvertrag%20von%20Den%20Haag/t-1198-1-en.html?h=1) (zadnji pristop: 6. 6. 2021).

Fenelon, F. (1825 [1734]): *Examen de conscience sur les devoirs de la royauté*. Paris, A.-A. Renouard.

Fruijn, R., Japikse, N. & G. W. Kernkamp (ur.) (1906–1919): *Brieven aan en Brieven van Johan de Witt*. Amsterdam, Johannes Müller.

Guicciardini, F. (1579): *The History of Guicciardin, containing the vvaers of Italie and other partes*, trans. Sir Geffray Fenton. London, William Norton.

Halifax, G. S. (1682): *The Character of a Trimmer Neither Whigg nor Tory*. London, sine nomine.

IPM (1648). Dostopno na: [Http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/index.html](http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/index.html) (zadnji pristop: 6. 6. 2021).

IPO (1648). Dostopno na: [Http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/index.html](http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/index.html) (zadnji pristop: 6. 6. 2021).

Jansenius, C. (1637): *Le Mars françois, ou La guerre de France, en laquelle sont examinées les raisons de la justice prétendue des armes et des alliances du roi de France*. Sine loco et nomine.

Journals of the House of Lords (1771): *Journals of the House of Lords, Beginning Anno Decimo Octavo Caroli Secundi, 1666*. London, His Majesty's Stationery Office.

Leibniz, G. W. (1684): *Mars christianissimus, autore Germano Gallo-Graeco ou Apologie des Armes du Roy Tres-Chrestien contre les Chrestiens*. Cologne, David le Bon.

Leibniz Institute of European History (2020). Dostopno na: [Http://www.ieg-friedensvertraege.de/de/vertraege](http://www.ieg-friedensvertraege.de/de/vertraege) (zadnji pristop: 6. 6. 2020).

L'Estrange, H. (1655): *The reign of King Charles: an history faithfully and impartially delivered and disposed into annals*. London, Edward Dod & Henry Seile.

Lisola, F. P. de (1667a): *Bouclier d'estat et de justice, contre Le dessin manifestement découvert de la Monarchie Universelle*. Sine loco et nomine.

Lisola, F. P. de (1667b): *The Buckler of State and Justice against the Design Manifestly Discovered of the Universal Monarchy, under the vain pretext of the Queen of France, her pretensions translated out of French*. London, Richard Royston.

Lisola, F. P. de (1673): *Appel de l'Angleterre touchant la secreta Cabale ou Assemblée à Withael*. Amsterdam, sine nomine.

Lloyd, W. (1692): *The Pretences of the French Invasion examined, for the Information of the People of England*. London, R. Clavel.

London Gazette (1701a): Address to the King from the ancient Borough of Clithero in the County of Lancaster. 1 January–5 January 1701 (O.S.). London, sine nomine.

London Gazette (1701b): 13 November 1701 (O.S.). London, sine nomine.

Manley, T. (1689): The Present State of Europe Briefly Examined and found Languishing Occasioned by the Greatness of the French Monarchy. London, Baldwin.

Mariales, X. (1645): Bilancio delle confederazioni, e guerre de principi giuste ed ingiuste contro le massime dello asserto Cattolico di stato. In Colonia, sine nomine.

Matthieu, P. (1606): Histoire veritable des guerres entre les deux maisons de France et d'Espagne durant le regne des tres-Chrestiens Rois François I Henry II jusques à la paix de Vervins. Sine loco et nomine.

Molesworth, R. (1694): Account of Denmark, as it was in the year 1692. London, Timothy Goodwin.

Parry, C. (ur.) (1969–1980): The Consolidated Treaty Series. Dobbs Ferry, N. Y., Oceana Publications.

Pett, P. (1688): Happy Future State of England, or, A discourse by way of a letter to the late Earl of Anglesey. London, sine nomine.

Pirenejski mir (1659): The treaty of peace called the Pyrenaean Treaty, between the crowns of France and Spain. London, T. Collins, J. Wright, T. Sawbridge & M. Pitt.

Pogodba iz Brede (1667): Articles of peace & alliance between the Most Serene and Mighty Prince Charles II, by the grace of God, King of England, Scotland, France and Ireland, defender of the faith, &c. and the High and Mighty Lords, the States General of the United Netherlands, concluded the 21/31 day of July, 1667. Savoy, John Bill & Christopher Barker.

Pogodba o Trojni zvezi (1668): A perpetual league of mutual defence and alliance between His Majesty and the Estates General of the United Provinces of the Low-Countries together with a confirmation of the articles of commerce agreed upon by the treaty at Breda. Savoy, John Bill & Christopher Barker.

Pogodba v Nijmegenu (1679): A collection of all the acts, memorials & letters, that pass'd in the negotiation of the peace with the treaties concluded at Nimeguen. London, Walter Kettlby.

Praški mir (1635): Abdruck Deß FriedensSchlusses/Von der Röm. Käys. Mayt. unnd Churfürstl. Durchl. zu Sachssen. Franckfurt an der Oder, Michael Kochen.

Pufendorf, S. von (1672): De Jure Naturae et Gentium Libri Octo. London, Junghans.

Richelieu, A.-J. du P. (1997): Les papiers de Richelieu. Section politique exterieure. Correspondance et papiers d'Etat. Empire allemand: Tome II (1630–1635) (ur. Anja Victorine Hartmann). Paris, Pedone.

Rohan, H. de (1639): De l'intérest des princes et estats de la Chrétienté. Paris, Bonaventure & Abraham Elzevier.

Sandras, G. C. de (1685): French intrigues; or, The history of their delusory promises since the Pyrenaean treaty Printed in French at Cologne, and now made English. London, William Hensman & Thomas Fox.

Somers, L. (1701): Anguis in Herba; Or, the Fatal Consequences of a Treaty with France. London, A. Baldwin.

Swift, J. (1711): The Conduct of the Allies and of the Late Ministry in Beginning and Carrying on the Present War. London, John Morphew.

Tajni sporazum iz Dovra (1670). V: Browning, A. (ur.): English Historical Documents, Vol. VI: c. 1660–1714. London, Routledge, 1995, 863–867.

Teutschmuth, C. (1690): Der französische Attila Ludovicus XIV. Sine loco et nomine.

Utrechtska pogodba (1713): Treaty of Peace and Amity between GB and Spain, signed in Utrecht, 13 July 1713. London, Thomas Newcomb & Henry Hills.

Vattel, E. de (1758): Le droit des gens ou principes de la loi naturelle. London, sine nomine.

Vattel, E. de (1760): The Law of Nations: Or, Principles of the Law of Nature Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns. London, J. Newbery et al.

Voltaire (1751): Le Siècle de Louis XIV. Paris, M. de Francheville.

Warendorff, W. A. von (1641): Jean Petage, oder frantzösischer Brillenreisser, das ist die heut zu Tage verübte Frantzösische Kriegs-Actiones in Teutschland. Sine loco et nomine.

Westminstrska pogodba (1654): Articles of peace, union and confederation, concluded and agreed between his Highness Oliver Lord Protector of the common-wealth of England, Scotland & Ireland, and the dominions thereto belonging. And the Lords the States General of the United Provinces of the Netherlands. London, His Highness special command.

Westminstrska pogodba (1655). V: Jenkinson, C. (ur.): A Collection of All the Treaties of Peace, Alliance, and Commerce, etc., Vol. I: 1648–1713. London, J. Debrett, 1785.

Westminstrska pogodba (1674a): Articles of peace between the Most Serene and Mighty Prince Charles II ... and the High and Mighty Lords, the States General of the United Netherlands concluded at Westminster the 9/19 day of February, 1673/4. Edinburgh, His Majesties printers.

Westminstrska pogodba (1674b): A treaty marine between the Most Serene and Mighty Prince Charles II ... and the High and Mighty Lords, the States General of the United Netherlands to be observed throughout all and every the countreys and parts of the world by sea and land, concluded at London the first day of December, 1674. London, John Bill & Christopher Barker.

Wiktor, C. L. (1998): Multilateral Treaty Calendar, 1648–1995. The Hague, Martinus Nijhoff.

- Wright, M. (ur.) (1975):** Theory and Practice of the Balance of Power 1486–1914, Selected European Writings. London, Dent.
- Yarranton, A. (1677):** England's improvement by sea and land To out-do the Dutch without fighting. London, Author.
- Zavezniška pogodba (1678):** A Treaty of Alliance between Charles II King of Great Britain, and the States of Holland. The Hague, sine nomine.
- Zavezniška pogodba (1689):** A Treaty between William III and Mary... and the States General. London, sine nomine.
- Asbach, O. & P. Schröder (ur.) (2010):** War, the State and International Law in Seventeenth-Century Europe. London, Routledge.
- Bély, L., Haan, B. & S. Jettot (ur.) (2015):** La Paix des Pyrénées (1659) ou le triomphe de la raison politique. Paris, Garnier.
- Black, J. (1983):** The Theory of the Balance of Power in the First Half of the Eighteenth Century: A Note on Sources. *Review of International Studies*, 9, 1, 55–61.
- Black, J. (1990):** Eighteenth Century Europe, 1700–1789. London, Palgrave.
- Black, J. (2002):** European International Relations 1648–1815. London, Palgrave.
- Bosbach, F. (1988):** *Monarchia Universalis: Ein politischer Leitbegriff der Frühen Neuzeit.* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Bruin, R. E. de, Haven, C. V. D., Jensen, L. & D. Onnekink (ur.) (2015):** Performances of Peace: Utrecht 1713. Leiden, Brill.
- Bull, H. (1977):** The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. New York, Columbia University Press.
- Burke, P. (1992):** The Fabrication of Louis XIV. New Haven and London, Yale University Press.
- Butterfield, H. (1973):** s.v. 'Balance of Power.' V: Wiener, P. P. (ur.): *Dictionary of the History of Ideas: Studies of Selected Pivotal Ideas I.* New York, Charles Scribner's Sons, 179–188.
- Canny, N. (ur.) (1998):** The Oxford History of the British Empire, Vol. I: The Origins of Empire: British Overseas Enterprise to the Close of the Seventeenth Century. Oxford, Oxford University Press.
- Cartwright, J. (1894):** *Madame, a Life of Henrietta, Daughter of Charles I and Duchess of Orleans.* London, Seeley.
- Clark, G. (1970):** From the Nine Years War to the War of the Spanish Succession. V: Bromley, J. S. (ur.): *The New Cambridge Modern History, Vol. VI.* Cambridge, Cambridge University Press, 381–409.
- Claude, I. L. (1962):** Power and International Relations. New York, Random House.
- Cooper, J. P. (ur.) (1970):** The New Cambridge Modern History, Vol. 4: The Decline of Spain and the Thirty Years' War, 1609–48/59. Cambridge, Cambridge University Press.
- Croxton, D. (1999):** The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty. *The International History Review*, 21, 569–591.
- Dhondt, F. (2015):** Balance of Power and Norm Hierarchy: Franco-British Diplomacy after the Peace of Utrecht. Leiden, Brill.
- Dhondt, F. (2016):** The Law of Nations and Declarations of War after the Peace of Utrecht. *History of European Ideas*, 42, 3, 329–349.
- Duchhardt, H. (ur.) (2010):** *Der Pyrenäenfriede 1659: Vorgeschichte, Widerhall, Rezeptionsgeschichte.* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Fellmeth, A. X. & M. Horwitz (2009):** s.v. 'status quo ante bellum; uti possidetis, ita possideatis.' V: Fellmeth, A. X. & M. Horwitz (ur.): *Guide to Latin in International Law.* Oxford, Oxford University Press, 267–68, 286–87.
- Fenske, H. (1975):** s.v. 'Gleichgewicht, Balance.' V: Brunner, O., Conze, W. & R. Kosseleck (ur.): *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, Vol. 2.* Stuttgart, Klett-Cotta, 959–996.
- Gelderen, M. van (2007):** Universal Monarchy, the Rights of War and Peace and the Balance of Power: Europe's Quest for Civil Order. V: Persson, H.-Å. & B. Stråth (ur.): *Reflections on Europe: Defining a Political Order in Time and Space.* Brussels, Peter Lang, 49–71.
- Ghervas, S. (2019):** In the Shadow of Utrecht: Perpetual Peace and International Order, 1713–1815. V: Soons, A. H. A. (ur.): *The 1713 Peace of Utrecht and its Enduring Effects.* Leiden, Brill, 205–206.
- Goldie, M. & C.-E. Levillain (2020):** François-Paul de Lisola and English Opposition to Louis XIV. *The Historical Journal*, 63, 3, 559–80.
- Gross, L. (1948):** The Peace of Westphalia, 1648–1948. *The American Journal of International Law*, 42, 20–41.
- Haas, E. B. (1953):** The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda. *World Politics*, 5, 442–477.
- Habermas, J. (1962):** *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft.* Berlin, Neuwied.
- Habermas, J. (1989):** *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a category of Bourgeois Society.* Cambridge, Polity.
- Hardy, D. (2018):** *Associative Political Culture in the Holy Roman Empire: Upper Germany, 1346–1521.* Oxford, Oxford University Press.
- Hayton, D. W. (ur.) (1996):** *The Parliamentary Diary of Sir Richard Cocks, 1698–1702.* Oxford, Oxford University Press.
- Hennings, J. (2019):** Balance of Power und Theatrum Praecedentiae. *Russland im Spiegel der Zeremonialliteratur des 17. und 18. Jahrhunderts.* V: Schwarcz, I. (ur.): *Die Flucht des Thronfolgers Aleksej: Krise in der „Balance of Power“ und den österreichisch-russischen Beziehungen am Anfang des 18. Jahrhunderts.* Vienna, LIT Verlag, 11–24.

- Holmes, G. (1967):** *British Politics in the Age of Anne*. New York, St. Martin's Press.
- Horwitz, H. (1977):** *Parliament, Policy and Politics in the reign of William III*. Manchester, Manchester University Press.
- Howat, G. M. D. (1974):** *Stuart and Cromwellian Foreign Policy*. New York, St. Martin's Press.
- Hutton, R. (1986):** The Making of the Secret Treaty of Dover, 1668–1670. *The Historical Journal*, 29, 297–318.
- Imhof, E. (1966):** *Der Friede von Vervins 1598*. Aarau, Keller Verlag.
- Janžekovič, I. (2019a):** Izvor in prenos ideje ravnotežja moči iz Italije v Evropo. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 29, 3, 345–362.
- Janžekovič, I. (2019b):** The Balance of Power in the Renaissance. *History of Political Thought*, XL, 4, Winter 2019, 607–630.
- Jones, J. R. (1996):** *The Anglo-Dutch Wars of the Seventeenth Century*. London, Routledge.
- Kaebler, E. (1907):** Die Idee des europäischen Gleichgewichts in der publizistischen Literatur vom 16 bis zur Mitte des 18 Jahrhunderts. Berlin, A. Duncker.
- Kaplan, M. A. (1957):** *System and Process in International Politics*. New York and London, John Wiley & Sons.
- Kennedy, P. (1987):** *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. New York, Random House.
- Kleinschmidt, H. (2000):** *The Nemesis of Power: A History of International Relations Theories*. London, Reaktion Books.
- Kočevar, V. (ur.) (2020):** Tridesetletna vojna in Slovenci: evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lascurettes, K. M. (2020):** *Orders of Exclusion: Great Powers and the Strategic Sources of Foundational Rules in International Relations*. Oxford, Oxford University Press.
- Lesaffer, R. (2019):** The Peace of Utrecht, the Balance of Power and the Law of Nations. V: Soons, A. H. A. (ur.): *The 1713 Peace of Utrecht and its Enduring Effects*. Leiden, Brill, 67–89.
- Little, R. (2007):** The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models. Cambridge, Cambridge University Press.
- Luard, E. (1992):** *The Balance of Power: The System of International Relations, 1648–1815*. Basingstoke, Macmillan.
- Malettke, K. (2012):** Hegemonie – multipolares System – Gleichgewicht: 1648/1659–1713/14. Paderborn/München/Wien, Schöningh.
- Mastnak, T. (1993):** Notica o univerzalni monarhiji. *Filozofski vestnik*, 14, 1, 43–58.
- Maurseth, P. (1964):** Balance-Of-Power Thinking from The Renaissance to the French Revolution. *Journal of Peace Research*, 1, 2, 120–136.
- McVeagh, J. (ur.) (2003-11):** *Daniel Defoe: A Review of the Affairs of France*. London, Pickering and Chatto.
- Mearsheimer, J. J. (2001):** *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, W.W. Norton & Company.
- Morgenthau, H. J. (1949):** *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York, Alfred A. Knopf.
- Nagel, U. (2018):** *Zwischen Dynastie und Staatsträson. Die habsburgischen Botschafter in Wien und Madrid am Beginn des Dreißigjährigen Krieges*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Nys, E. (1893):** *La Théorie de l'Equilibre Européen*. *Revue de droit international et de législation comparée*, XXV, 34–57.
- Osiander, A. (1994):** The States System of Europe, 1640–1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability. Oxford, Clarendon Press.
- Osiander, A. (2001):** Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*, 55, 251–287.
- Parker, G. (1997):** *The Thirty Years' War*. London, Routledge.
- Parrott, D. (2001):** *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624–1642*. New York, Cambridge, Cambridge University Press.
- Piirimäe, P. (2007):** Russia, the Turks and Europe: Legitimation of War and the Formation of European Identity in the Early Modern Period. *Journal of Early Modern History*, 11, 63–86.
- Pincus, S. (1992):** Popery, Trade and Universal Monarchy: the Ideological Context of the Outbreak of the Second Anglo-Dutch War. *English Historical Review*, 107, 1–29.
- Pincus, S. (1995a):** From Butterboxes to Wooden Shoes: the Shift in English Popular Sentiment from anti-Dutch to anti-French in the 1670s. *The Historical Journal*, 38, 333–361.
- Pincus, S. (1995b):** Republicanism, Absolutism, and Universal Monarchy: English Popular Sentiment During the Third Dutch War. V: MacLean, G. (ur.): *Culture and Society in the Stuart Restoration: Literature, Drama, History*. Cambridge, Cambridge University Press, 258–59.
- Pincus, S. (2011):** Absolutism, Ideology and English Foreign Policy: the Ideological Context of Robert Molesworth's Account of Denmark. V: Onnekink, D. & G. Rommelse (ur.): *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe (1650–1750)*. Farnham, Surrey, Burlington, VT, Ashgate, 29–54.
- Pocock, J. G. A. (1987):** The Concept of Language and the métier d'historien: Some Considerations on Practice. V: Pagden, A. (ur.): *The Languages of Political Theory in Early Modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 19–38.
- Pollard, A. F. (1923):** The Balance of Power. *Journal of the British Institute of International Affairs*, 2, 2, 51–64.

- Rameix, S. (2011):** Justifying War: Churchmen and War in France and England during the Nine Years' War (1688–1697). V: Onnekink, D. & G. Rommelse (ur.): *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe (1650–1750)*. Farnham, Surrey, Burlington, VT, Ashgate, 181–196.
- Reppen, K. (1998):** Negotiating the Peace of Westphalia: A Survey with an Examination of the Major Problems. V: Bußmann, K. & H. Schilling (ur.): *1648: War and Peace in Europe (Catalogue of the 26th exhibition of the Council of Europe, on the Peace of Westphalia)*. Münster in Osnabrück, Council of Europe, I, 355–372.
- Rodger, N. (2004):** *The Command of the Ocean: A Naval History of Britain, 1649–1815*. London, Penguin – Allen Lane.
- Rommelse, G. (2010):** The Role of Mercantilism in Anglo-Dutch Political Relations, 1650–1674. *Economic History Review*, 63, 591–611.
- Schmidt, S. (2011):** To Order the Minds of Scholars: The Discourse of the Peace of Westphalia in International Relations Literature. *International Studies Quarterly*, 55, 601–623.
- Schmidt, G. (2018):** *Die Reiter der Apokalypse – Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*. München, C. H. Beck.
- Schmitt, C. (1950):** *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schröder, P. (2017a):** Trust in Early Modern International Political Thought, 1598–1713. Cambridge, Cambridge University Press.
- Schröder, P. (2017b):** The Concepts of Universal Monarchy and Balance of Power in the First Half of the Seventeenth Century — A Case Study. V: Koskenniemi, M., Rech, W. & M. Jiménez Fonseca (ur.): *International Law and Empire: Historical Explorations*. Oxford, Oxford University Press, 83–100.
- Sheehan, M. (1989):** The Place of the Balancer in Balance of Power Theory. *Review of International Studies*, 15, 2, Special Issue on the Balance of Power, 123–134.
- Skinner, Q. (2002):** Motives, Intentions and Interpretation. V: Skinner, Q. (ur.): *Visions of Politics, Vol. I: Regarding Method*. Cambridge, Cambridge University Press, 90–102.
- Smith, B. L. (2020):** s.v. Propaganda. V: *Encyclopædia Britannica*. Dostopno na: <https://www.britannica.com/> (zadnji pristop: 17. 10. 2020).
- Strohmeyer, A. (2009):** Ideas of Peace in Early Modern Models of International Order: Universal Monarchy and Balance of Power in Comparison. V: Dülffer, J. & R. Frank (ur.): *Peace, War and Gender from Antiquity to the Present: Cross-Cultural Perspectives*. Essen, Klartext, 65–80.
- Thompson, A. (2011):** Balancing Europe: Ideas and Interests in British Foreign Policy (c. 1700–c. 1720). V: Onnekink, D. & G. Rommelse (ur.): *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe (1650–1750)*. Farnham, Surrey, Burlington, VT, Ashgate, 267–282.
- Troost, W. (2011):** 'To restore and preserve the liberty of Europe': William III's Ideas on Foreign Policy. V: Onnekink, D. & G. Rommelse (ur.): *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe (1650–1750)*. Farnham, Surrey, Burlington, VT, Ashgate, 283–304.
- Türk, D. (2015):** Temelji mednarodnega prava. Ljubljana, GV Založba.
- Vagts, V. & D. Vagts (1979):** *The Balance of Power in International Law: A History of an Idea*. *The American Journal of International Law*, 73, 555–80.
- Vries, J. de & A. van der Woude (1997):** *The First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500–1815*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Walter, R. (2015):** Slingsby Bethel's Analysis of State Interests. *History of European Ideas*, 41, 489–506.
- Waltz, K. N. (1979):** *Theory of International Politics*. New York, Random House.
- Wedgwood, C. V. & A. Grafton (2005):** *The Thirty Years War*. New York, New York Review Books Classics, 2005.
- Whaley, J. (2012):** *Germany and the Holy Roman Empire, Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia 1493–1648*. Oxford, Oxford University Press.
- Wight, M. (1966):** *The Balance of Power*. V: Butterfield, H. & M. Wight (ur.): *Diplomatic Investigations: Essays on the Theory of International Politics*. London, Allen & Unwin, 149–175.
- Wilson, P. (2011):** *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*. Cambridge, MA, Belknap Press.
- Zurbuchen, S. (ur.) (2019):** *The Law of Nations and Natural Law 1625–1800*. Leiden, Brill.